

DEN SKÅNSKE BIRKERET

I det middelalderlige danske retssystem findes flere særretter, der udgør undtagelser fra de almindelige landskabslove, enten ved at supplere disses generelle regler med mere specielle eller ved at foreskrive konkrete afvigelser. Blandt disse særretter er byretterne og købstadprivilegierne den største gruppe og Den skånske Birkeret regnes almindeligvis hertil.

Hvad begrebet "birk" eller "birkeret" dækker, må der dog — især for den ældre middelalders vedkommende — råde nogen usikkerhed om. Der har i de sidste godt hundrede år mellem filologer og retshistorikere været ført en sejlvet debat om emnet. En oprindelig identifikation af ordet birk med begrebet handel førte til en tolkning af birkeret som ensbetydende med købstadret. Andre opfattelser afledte ordet af stednavnet Birka eller anså det for at være lånt fra frisisk "berek", der skulle betyde et særligt retsområde. Henvisningen til Birka giver imidlertid ikke anledning til nogen præcis karakteristik, og eksistensen af ordet "berek" i det frisiske sprog er draget så alvorligt i tvivl, at diskussionen ikke kan siges at have ført til bindende resultater. Den gav dog Poul Johs. Jørgensen anledning til den ganske rimelige definition af birket som "en fra Herredsinddelingen undtaget Jurisdiktion".¹

På grund af en række velkendte senmiddelalderlige forekomster af begrebet birkeret i forbindelse med rigets købstæder, men også på grund af den omtalte tolkning af ordet birk i dets oprindelige betydning, har det hidtil været anset for naturligt at jævnføre Den skånske Birkeret med byretterne og købstadprivilegierne. Men ved nøjere sammenligning af denne købstadlovgivning udviser birkeretten imidlertid så markante forskelle, at denne placering ikke kan kaldes tilfredsstillende. Birkeretten mangler omtale af flere væsentlige byrettlige forhold,

¹ Se f.eks. *Schlyters* Glossar til udgaven af *Sweriges gamla Lagar* bd. XIII, polemikken mellem *Wadstein* og *Wessén* i tidsskriftet *Namn och Bygd* i årene 1914 og 1923—25, *Poul Johs. Jørgensen* *Dansk Retshistorie*, s. 508 jvf. s. 117 og *Willh. Ebel* på grundlag af "kendere af frisisk sproghistorie" i "Über Skandinavisch-deutsche Stadtrechtsbeziehungen im Mittelalter", *Acta Visbyensia* 1966 s. 155 f.

nævner f.eks. ikke bystyre, råd og borgmestre, men den har ganske vist efter håndskrifterne at dømme haft stor udbredelse og usædvanlig lang levetid netop i de skånske købstæder.

Birkeretten dateres i nyere retshistorisk forskning til første halvdel af det 13. årh., men holdepunkterne for denne datering er dels en sammenligning med den såkaldte jernbyrdsforordning fra 1216 eller kort derefter, dels den konstatering, at Halmstads borgere i 1322 af Christoffer II fik "alla . . . fryheeth ok nader, som wara elskeliga borgara Lundemen ok Helsinborgz men aff oss klarlegha beskreueth haffua", hvilket nemlig må være en henvisning til den birkeret, som byen Lund fik stadfæstet i 1326 af kong Valdemar III.² Denne datering må dog ved en nøjere gennemgang af birkerettens indhold kunne præciseres. Lovens tekst er sent overleveret og i sin foreliggende form indeholder den utvivlsomt en række yngre bestanddele, der må søges udsondret fra de ældre. Særlig opmærksomhed fortjener de regler, der kan sammenlignes med Skånske Lov, og det vil være nødvendigt at overveje, hvilke årsager der kan have ligget til grund for birkerettens afvigelser fra landskabsloven. En sådan gennemgang af loven bør tillige kunne føre til en nærmere bestemmelse af begreberne birk og by i forhold til hinanden. Eftersom undersøgelserne af den oprindelige betydning af ordet birk foreløbig synes at være endt i en blindgyde, må birkeretten selv anses for at være den bedste kilde til hvad begrebet birk betød på lovens tilblivelsestidspunkt.

Birkeretten har haft tilknytning til ialt tretten byer i det skånske retsområde, nemlig Lund, Helsingborg, Halmstad, Åkirkeby, Neksø, Malmø, Landskrona, Ystad, Tommerup, Væ, Sølviitsborg og Elleholm, der alle nævnes i håndskrifterne, samt Engelholm, der i 1516 fik kongelig tilladelse til at bruge birkeretten.³ Af disse er Lund utvivlsomt moderbyen, hvorfra birkeretten i middelalderens løb må anses for at være overført til de andre, ligesom Slesvigs byret i en del af Jylland og Roskildes flere steder på Sjælland.⁴ Hovedteksten betegner sig selv som "thæn ræt ther man caller ware biærke ræt ther i Lund ær".

Af de ialt 86 kendte afskrifter af teksten stammer de ældste fra begyndelsen af det 15. årh. og de yngste fra det 18. årh. De fordeler sig på syv redaktioner, deriblandt en omarbejdelse til almindelig stadsret og et fællesprivilegium for de skånske byer. Alle redaktionerne synes at gå tilbage til de fire foreliggende tekstgrupper til den lundske birkeret (a—d), hvoraf a-gruppen efter lovens 57 kapitler har en latinsk epilog der meddeler, at birkeretten er blevet bekræftet af Valdemar III på hoffet i Nyborg august 1326.⁵ Kapitelantallet varierer noget fra

² *E. Kromans* kommentar i indledningen til udgaven i Danmarks gamle Købstadlovgivning IV, Lund nr. 1.

³ DGK IV, Engelholm nr. 1, privilegium fra Christian II til borgerne i Engelholm af 16. okt. 1516. Privilegiet påberåbtes i øvrigt endnu i 1719, hvor det indsendtes til den svenske rigsdag i anledning af en klage.

⁴ *Poul Johs. Jørgensen* Dansk Retshistorie s. 101.

⁵ DGK Lund nr. 1.

én redaktion til en anden, men reglerne selv og deres rækkefølge er nærmest identiske. Blot mangler Helsingborgs og Halmstads birkeretter de tre sidste kapitler i teksten, og i omarbejdelsen til almindelig stadsret er visse arveregler samt det strafferetlige afsnit udeladt. Lundegruppens ældste håndskrift er Ledreborg 12 12° (i Det kongelige Bibliotek), og det er dette håndskrift der er lagt til grund for udgaven i Danmarks gamle Købstadlovgivning og dermed for den følgende undersøgelse.

Birkerettens 57 kapitler fordeler sig efter deres emne på otte afsnit, fire større og fire mindre. Efter hvert af de større kommer et mindre. De lange afsnit (A I, A III, A V og B II nedenfor) består af hver to dele. En inddeling af retten efter reglernes indhold giver følgende resultat:

- A I *Fast ejendom* (kap. 1—7)
 - a) om køb af jord (kap. 1—3)
 - b) om krænkelse af fast ejendom (kap. 4—7)
- II *Byfreden* (kap. 8—10)
- III *Tyveri* (kap. 11—23)
 - a) om den pågrebne og straffede tyv (kap. 11—17)
 - b) om anden tyverisigtelse (kap. 18—23)
- IV *Køb* (kap. 24—26)
- V *Privatret* (kap. 27—34)
 - a) om formueregulering ved ægteskabs indgåelse (kap. 27—28)
 - b) om arveregler (kap. 29—34)
- B I *Stævning* (kap. 35—39)
- II *Strafferet* (kap. 40—54)
 - a) om legemsbeskædigelser (kap. 40—46)
 - b) om fredsbrud (kap. 47—54)
- C *Yngre bestemmelser* om stævning, pant og gæld (kap. 55—57)

De to hoveddele A og B omhandler henholdsvis regler med relation til ejendomsretten og regler, der angår liv og ære. Mellem afsnittene indenfor disse to hoveddele finder man, trods den tydelige opdeling, at det sidste kapitel i det ene afsnit har en indholdsmæssig tilknytning til det første kapitel i det følgende. Det ottende afsnit, som består af kapitlerne 55—57, omhandler stævning, pant og gæld. Det falder til en vis grad udenfor den systematik, der præger birkeretten, og hører formentlig ikke til den oprindelige tekst.

Nedskrivningen af Den skånske Birkeret er åbenbart foregået efter en bestemt plan, og man kan gå ud fra, at den affattelse vi kender ikke er en tilfældig sammenskrivning af retsregler. Som nævnt er bestemmelsernes rækkefølge i de for-

skellige birkeretter fuldstændig ens, når der ses bort fra enkelte tilføjelser og udeladelser. Systematikken i dispositionen peger på et ganske avanceret niveau indenfor retsnedskrivningen, men kan på den anden side ikke give retningslinjer for reglernes tilblivelsestid. Der er intet til hinder for at de af en kyndig mand er blevet samlet, ordnet og nedskrevet efter en bestemt plan, og heller intet i vejen for at der kan være tale om retsregler af forskellig alder. Der kan være foretaget en ajourføring af bestemmelserne, eventuelt blot af sanktionerne og bødesatserne. Det er måske værd at bemærke, at de to hoveddele af birkeretten, der her kaldes A og B, hovedsageligt omhandler de to almindeligste former for forbrydelse, nemlig mod ejendom og mod liv. Overtrædelserne af de to sæt regler har henholdsvis et berigelsesmotiv og et hævnmotiv.⁶ Der er lovgivet med relativt simple regler for relativt ukomplicerede forhold.

Der er tilsyneladende et bestemt formål for nedskrivningen af birkerettens regler, der fremgår af hoveddelenes og de enkelte afsnits indholdsmæssige konsekvens. Birkerettens systematik tyder på en overordnet idé bag valget af netop disse bestemmelser. Som helhed betragtet må Den skånske Birkeret karakteriseres som subsidiær ret. Bag dens regler ligger landets lov, der forudsættes at være gældende også indenfor dens territorium. Birkeretten indeholder ingen direkte henvisninger til skånsk ret, men den omtaler forhold, der indebærer en skjult reference til et andet lovsystem. Endda behøver dette ikke kun at gælde den skrevne ret, der på dette stadium i sig selv faktisk var et supplement og et korrektiv til sædvaneretten.⁷ Reglernes fælles karakteristikum er altså det simple, at bestemmelserne indeholder udsagn om birkets retsorden. En måske banal, men for definitionen af birkbegrebet væsentlig detalje.

Fast ejendom (kap. 1—7)

De tre første kapitler giver regler for køb af jord, nemlig skødningsproceduren, aftalebrud og aftalebrud efter der er drukket lidkøb. Bemærkelsesværdig er skødningsreglen i kap. 1, der foreskriver skødning "hemæ wither dør". Den peger på en procedure, der i trin og vel i tid ligger adskilligt forud for Jyske Lovs bestemmelse om at skødning kun må foregå på tinget.⁸ Også Skånske Lov (nedenfor betegnet SL) repræsenterer et yngre stadium end birkeretten, for ifølge kap. 52 skal skødning ske på tinget, men kan dog erstattes af lysning sammesteds. Anders Sunesens parafrase over Skånske Lov (nedenfor betegnet AS) giver i kap. 38 en

⁶ *Stig Iuul* i den retshistoriske indledning til udgaven af Danmarks gamle Love i Oversættelse s. XLV.

⁷ *Poul Johs. Jørgensen* Manddrabsforbrydelsen i den skånske Ret fra Valdemarstiden s. 11 og *Dansk Retshistorie* s. 26.

⁸ Jyske Lov I, 37; Anders Sunesens parafrase over Skånske Lov 18.

detaljeret beskrivelse af “hvad scotatio (skødning) er”, som ikke har nogen parallel i landskabsloven. Udførligheden til trods gives der dog her ikke retningslinjer for hvor skødningen skulle finde sted.⁹

Birkerettens skødningsprocedure synes efter ovenstående altså ældre end Skånske Lovs. To sene håndskrifter til Lunds birkeret (Ad1 og Ad2 i udgaven) beskriver den nøjere med ordene “then gange aff gardh ther ægher war oc then gange i gardh ther tha købte”. Dette vidner dels om at disse ældre regler fortsat har været i brug, dels formodentlig om at de har været så gamle eller så afvigende fra normen, at de har måttet forklares. Fremgangsmåden gælder dog åbenbart kun for bebygget ejendom, og det kan på dette grundlag ikke siges, om proceduren var den samme ved salg af agerjord. Begge disse nævnte håndskrifter har iøvrigt varianter, der udskiller byen i birket fra birket selv. Birkeretten har således i middelalderens løb sandsynligvis måttet tilpasses samfund af mere bymæssig karakter, end det man møder gennem Ledreborgteksten.

Kap. 2, “Um man fæster iorth at kjøpæ” viser i sammenligning med bestemmelsen i kap. 26, at brud på fæstet (aftalt) jordkøb var et alvorligere delikt end brud på andet fæstet køb. I kap. 2 er boden 6 øre, i kap. 26 kun 2 øre, begge bødesatserne svarer til reglerne i SL 77. Kap. 39 i Parafrasen har imidlertid en anden differentiering ved jordhandler, nemlig 2 øre ved aftalt køb og 6 øre efter håndslag. Formuleringen i Parafrasen viser, at der var divergens mellem “nogles mening” og “den almindelige opfattelse”,¹⁰ så nogen nærmere datering kan derfor ikke udledes af overensstemmelsen mellem birkeretten og SL.

Er parterne nået videre endnu med handelen og har de fået drukket lidkøb, foreskriver birkerettens kap. 3 en bod på tre mark for brud på aftalen. Der er ikke noget edsalternativ, fordi lidkøbet ligesom skødningen overværedes af vidner.¹¹ Hverken SL eller AS har regler om lidkøb, derimod bestemmelser for aftalebrud efter der er foretaget skødning. Både i SL 81 og i AS 39 skelnes der mellem manglende evne og manglende vilje til at opfylde handelen. I det sidste tilfælde tvinges sælger til at gennemføre den, og kun i det første tilfælde bestemmes en bod på tre mark. Den svarer til birkerettens bod efter der er drukket lidkøb, men dér er det tilsyneladende uden betydning, om det er evnen eller viljen til at opfylde købsaftalen, det skorter på. Det er ikke usandsynligt, at birkeretten også på dette punkt står på et noget ældre stadium end Skånske Lov.

⁹ AS 18, der i tekstudgaverne anføres som svarende til SL 52, f.eks. i Danmarks gamle Landskabslove I s. 31 og II s. 487, omtaler tingslysning af tilladelse til at bortsælge umyndiges gods. Reglen svarer til SL 48, men giver ikke oplysning om skødningsproceduren.

¹⁰ Citeret efter Danmarks gamle Love i Oversættelse.

¹¹ Se *Orla Vestergaards* artikel om “lidkøb” i Kulturhistorisk Leksikon for nordisk Middelalder. Begrebet forklares som en bekræftelse af en mundtligt indgået handel ved drik med vidners deltagelse. Artiklens forfatter paralleliserer på grundlag af tysk litteratur med tyske begreber, hvis indhold dog ikke svarer ganske til det danske, og skelner på dansk jord mellem instituttets anvendelse og konsekvenser i skånsk, sønderjysk og københavnsk stadsretstradition.

Kapitlerne 4—7 omhandler krænkelser af fast ejendom, nabostridigheder og beskadigelser. Bøderne er alle tre-marksbøder, hvortil svarer en befrielsesed med 12 mededsmænd. Når denne bod finder anvendelse her, er der formodentlig tale om den udvidelse af ransbegrebet, der var foregået i tiden op til landskabslovenes nedskrivning. For tre-marksboden var netop ransboden, og den anvendes her i disse tilfælde som bod for manglende respekt for de retsregler, der beskytter andres ejendom.¹²

Interessant er også kap. 5 i dette afsnit, der fastsætter tylvtered med selvejerbønder ved stridigheder om ejendomsretten til "gardh æller hus" og giver bevisretten til den, der "uppa hawer sat". Netop spørgsmålet om lavhævd får både i SL og i AS en meget fyldig behandling, SL 76—83 og AS 36—42. Begge steder præsenteres flere forskellige muligheder, som "nogle mænd nu vil have til lov".¹³ Birkeretten bestemmer ganske kort, at når blot køberen har haft det købte i sin besiddelse, uanset hvor længe, får han retten til edsbeviset og de fordele denne ret indebærer, mens SL og AS omtaler lavhævd efter tre afgrøder. Igen har birkeretten en simplere og derfor vel ældre bestemmelse, der minder noget om reglen i SL 79, om hvordan skåningerne "stundum" har haft til lov, at det fuldbyrdede køb straks gav køberen bevisretten.¹⁴

Ligesom aftalebrud ved jordhandler straffedes hårdere end ved almindelige handler, peger eden med selvejerbønder, der foreskrives to gange i dette afsnit, på en stramning af edsbestemmelserne, når der var tale om tvivl eller ulovligheder ved fast ejendom. Tilsyneladende spillede jordbesiddelse og jordhandler en stor rolle i birkboernes liv.

Byfreden (kap. 8—10)

Indholdsmæssigt er dette afsnit forbundet med det foregående ved at begynde med regler om jord under byfreden, nøjere bestemt forbudet mod salg og bortgivelse af byjord. Men dannes på den ene side herved en logisk overgang fra ét afsnit til det næste, understreges på den anden side også forskellen mellem dem. For reglen viser modsætningsvis, sammenholdt med bestemmelserne i kap. 1—3, at det åbenbart var almindeligt, at personer ejede og frit kunne sælge jord, der ikke var byjord. Overtrædelse af forbudet straffedes med 40 mark i bod. Denne type bod er, ligesom ransboden, på landskabslovenes tid under udvikling. Fra oprindelig kun at have været gældende ved hærværk, det væbnede overfald på en person indenfor hans hjem under medvirken af flere ligeledes bevæbnede deltagere, udstræktes denne bod til andre forbrydelser, hvor særlige fredsbestemmelser

¹² Poul Johs. Jørgensen Tyveri og Ran i de danske Landskabslove s. 187.

¹³ SL 80.

¹⁴ Bl.a. DGL I s. 57.

krænkedes, som f.eks. her, hvor der tale om byfredsbestemmelser. Det er almindeligt antaget, at 40-marksboden er et udtryk for kongemagtens bestræbelse på at udrydde selvtægten, hvis typiske fremtrædelsesform netop er hærværket.¹⁵ Det er måske værd at bemærke, at 40-marksboden i den oprindelige del af birkeretten kun anvendes i tre tilfælde, først her ved byfredsbestemmelserne, siden hvis en tyv ikke tingføres og dømmes, samt endelig og selvsagt ved hærværk.

Ligesom kap. 8 viste, at birket rummer byjord og jord udenfor byfreden, viser kap. 9 noget tilsvarende om birkets geografiske og jurisdiktionelle udstrækning. Reglerne fastsætter 40-marksbøder til byen for alle forbrydelser begået indenfor byfredsområdet "uden by swo lankt som bys mark ganger . . . oc i by". På denne baggrund må man gå ud fra, at de øvrige regler har gyldighed også udenfor dette omtalte fredsområde og at birket strakte sig længere end "bys mark".

Hele dette afsnit af birkeretten er tydeligvis beregnet for bymæssige forhold. Kap. 10 har helt speciel adresse til byens indbyggere. "Um byman thagær nogher vdæthes man", har han pligt til at føre ham til tings "æller til moth a ræt moths dagh", og dommen her er inappellabel. Ligesom ved 40-marksbøderne i de to foregående kapitler, ses i tingføringspligten bestræbelsen på at begrænse selvtægten. Man fornemmer, at bysamfundet i birket er underlagt strenge(re) regler, og at straffene og pligterne er skærpede sammenlignet med de tilsvarende i birket udenfor byen. Interessant er også valgfriheden mellem "ting" og "moth". Almindeligvis antages begreberne at dække samme fænomen, "moth" dog at være ældre end "ting",¹⁶ men formuleringen i kap. 10 indbyder ikke til at betragte dem som synonyme. "Moth" har nemlig fået tilføjelsen "a ræt moths dagh", som ikke nævnes for tinget i dette kapitel (derimod i kap. 11 i det næste afsnit, hvor reglen har adresse til en "bonde").¹⁷ Man kan tænke sig, at en bymand kan gribe en "vdæthes man" i eller udenfor byen, og at valgfriheden med hensyn til instansen indtræder i det sidste tilfælde. For det er næppe sandsynligt, at bymanden har lov til at føre en pågreben forbryder ud af byen til retsforfølgning, mens hans status som bymand nok kunne retfærdiggøre den modsatte procedure.¹⁸ Bestemmelsen giver ikke videre oplysning om tinget eller mothet, men efter formuleringen er det tænkeligt, at mothet har haft en vis tilknytning til byen.

Bag bestemmelserne i afsnittet anes en myndighed over bybefolkningen, der ikke spillede nogen større rolle i det første afsnit. Især de høje bøder bidrager til dette indtryk, men her er det vigtigt at bemærke, at hvor modtageren nævnes,

¹⁵ *Stig Iuul* "Den gamle danske Strafferet" i *Kampen mod Forbrydelsen* s. 245.

¹⁶ Artiklen "ting" i KLNLM.

¹⁷ Der er kun få eksempler på tautologier i birkeretten: "røwere, ransmæn oc takæ mæn" i kap. 57 er snarere en opremsning og hører desuden til de yngre kapitler i birkeretten. Derudover finder man det allittererende "willie oc wit" i kap. 13 og "eig hennæ with oc eig hennæ willie oc eig hennæ rath" i kap. 20. Det er påfaldende, at alle eksemplerne forbinder de enkelte led med "oc", aldrig med "eller", der er anvendt i kap. 10.

¹⁸ Jvf. kap. 35 i birkeretten, som påbyder bymanden at stævne til bytinget.

Kapitlerne 4—7 omhandler krænkelser af fast ejendom, nabostridigheder og beskadigelser. Bøderne er alle tre-marksbøder, hvortil svarer en befrielsessed med 12 mededsmænd. Når denne bod finder anvendelse her, er der formodentlig tale om den udvidelse af ransbegrebet, der var foregået i tiden op til landskabslovenes nedskrivning. For tre-marksboden var netop ransboden, og den anvendes her i disse tilfælde som bod for manglende respekt for de retsregler, der beskytter andres ejendom.¹²

Interessant er også kap. 5 i dette afsnit, der fastsætter tylvtered med selvejerbønder ved stridigheder om ejendomsretten til "gardh æller hus" og giver bevisretten til den, der "uppa hawer sat". Netop spørgsmålet om lavhævd får både i SL og i AS en meget fyldig behandling, SL 76—83 og AS 36—42. Begge steder præsenteres flere forskellige muligheder, som "nogle mænd nu vil have til lov".¹³ Birkeretten bestemmer ganske kort, at når blot køberen har haft det købte i sin besiddelse, uanset hvor længe, får han retten til edsbeviset og de fordele denne ret indebærer, mens SL og AS omtaler lavhævd efter tre afgrøder. Igen har birkeretten en simplere og derfor vel ældre bestemmelse, der minder noget om reglen i SL 79, om hvordan skåningerne "stundum" har haft til lov, at det fuldbyrdede køb straks gav køberen bevisretten.¹⁴

Ligesom aftalebrud ved jordhandler straffedes hårdere end ved almindelige handler, peger eden med selvejerbønder, der foreskrives to gange i dette afsnit, på en stramning af edsbestemmelserne, når der var tale om tvivl eller ulovligheder ved fast ejendom. Tilsyneladende spillede jordbesiddelse og jordhandler en stor rolle i birkboernes liv.

Byfreden (kap. 8—10)

Indholdsmæssigt er dette afsnit forbundet med det foregående ved at begynde med regler om jord under byfreden, nøjere bestemt forbudet mod salg og bortgivelse af byjord. Men dannes på den ene side herved en logisk overgang fra ét afsnit til det næste, understreges på den anden side også forskellen mellem dem. For reglen viser modsætningsvis, sammenholdt med bestemmelserne i kap. 1—3, at det åbenbart var almindeligt, at personer ejede og frit kunne sælge jord, der ikke var byjord. Overtrædelse af forbudet straffedes med 40 mark i bod. Denne type bod er, ligesom ransboden, på landskabslovenes tid under udvikling. Fra oprindelig kun at have været gældende ved hærværk, det væbnede overfald på en person indenfor hans hjem under medvirken af flere ligeledes bevæbnede deltagere, udstræktes denne bod til andre forbrydelser, hvor særlige fredsbestemmelser

¹² Poul Johs. Jørgensen Tyveri og Ran i de danske Landskabslove s. 187.

¹³ SL 80.

¹⁴ Bl.a. DGL I s. 57.

krænkedes, som f.eks. her, hvor der tale om byfredsbestemmelser. Det er almindeligt antaget, at 40-marksboden er et udtryk for kongemagtens bestræbelse på at udrydde selvtægten, hvis typiske fremtrædelsesform netop er hærværket.¹⁵ Det er måske værd at bemærke, at 40-marksboden i den oprindelige del af birkeretten kun anvendes i tre tilfælde, først her ved byfredsbestemmelserne, siden hvis en tyv ikke tingføres og dømmes, samt endelig og selvsagt ved hærværk.

Ligesom kap. 8 viste, at birket rummer byjord og jord udenfor byfreden, viser kap. 9 noget tilsvarende om birkets geografiske og jurisdiktionelle udstrækning. Reglerne fastsætter 40-marksbøder til byen for alle forbrydelser begået indenfor byfredsområdet "uden by swo lankt som bys mark ganger . . . oc i by". På denne baggrund må man gå ud fra, at de øvrige regler har gyldighed også udenfor dette omtalte fredsområde og at birket strakte sig længere end "bys mark".

Hele dette afsnit af birkeretten er tydeligvis beregnet for bymæssige forhold. Kap. 10 har helt speciel adresse til byens indbyggere. "Um byman thagær nogher vdæthes man", har han pligt til at føre ham til tings "æller til moth a ræt moths dagh", og dommen her er inappellabel. Ligesom ved 40-marksbøderne i de to foregående kapitler, ses i tingføringspligten bestræbelsen på at begrænse selvtægten. Man fornemmer, at bysamfundet i birket er underlagt strenge(re) regler, og at straffene og pligterne er skærpede sammenlignet med de tilsvarende i birket udenfor byen. Interessant er også valgfriheden mellem "ting" og "moth". Almindeligvis antages begreberne at dække samme fænomen, "moth" dog at være ældre end "ting",¹⁶ men formuleringen i kap. 10 indbyder ikke til at betragte dem som synonyme. "Moth" har nemlig fået tilføjelsen "a ræt moths dagh", som ikke nævnes for tinget i dette kapitel (derimod i kap. 11 i det næste afsnit, hvor reglen har adresse til en "bonde").¹⁷ Man kan tænke sig, at en bymand kan gribe en "vdæthes man" i eller udenfor byen, og at valgfriheden med hensyn til instansen indtræder i det sidste tilfælde. For det er næppe sandsynligt, at bymanden har lov til at føre en pågreben forbryder ud af byen til retsforfølgning, mens hans status som bymand nok kunne retfærdiggøre den modsatte procedure.¹⁸ Bestemmelsen giver ikke videre oplysning om tinget eller mothet, men efter formuleringen er det tænkeligt, at mothet har haft en vis tilknytning til byen.

Bag bestemmelserne i afsnittet anes en myndighed over bybefolkningen, der ikke spillede nogen større rolle i det første afsnit. Især de høje bøder bidrager til dette indtryk, men her er det vigtigt at bemærke, at hvor modtageren nævnes,

¹⁵ *Stig Juul* "Den gamle danske Strafferet" i *Kampen mod Forbrydelsen* s. 245.

¹⁶ Artiklen "ting" i *KLNM*.

¹⁷ Der er kun få eksempler på tautologier i birkeretten: "røwere, ransmæn oc takæ mæn" i kap. 57 er snarere en opremsning og hører desuden til de yngre kapitler i birkeretten. Derudover finder man det allittererende "willie oc wit" i kap. 13 og "eig hennæ with oc eig hennæ willie oc eig hennæ rath" i kap. 20. Det er påfaldende, at alle eksemplerne forbinder de enkelte led med "oc", aldrig med "eller", der er anvendt i kap. 10.

¹⁸ Jvf. kap. 35 i birkeretten, som påbyder bymanden at stævne til bytinget.

tilfalder bøderne byen. Det er givetvis kongens myndighed over birket der ligger bag reglerne, men kongen nævnes ikke som modtager af bøderne. Og dog er der kongebøder i birkeretten, omend få. De betragtes normalt som et relativt sent fænomen, almindelige bliver de først efter år 1200.¹⁹ Indskærpelsen af pligten til tingføring af forbrydere tyder endvidere på, at andre former for overenskomst eller afgørelse af mellemværender har været — og måske stadig er — almindelige, men at der nu ønskes en afgørelse på tinget, som får tillagt absolut domsmyndighed. Det er ikke utænkeligt, at der bag et sådant ønske ligger økonomiske interesser, som f.eks. delagtighed i bøderne. Når bod til kongen ikke nævnes her, men findes andetsteds i samme lov, forekommer det nærliggende, at kongen her har opgivet sin ret til bøder, og at der heri ligger en del af birkerettigheden.

Tyveri (kap. 11—23)

Fra reglerne om bymænds pligt i kap. 10 er der atter indholdsmæssig forbindelse til tyveretten med forholdsregler i kap. 11 for den bonde, der pågriber sin tyv. Og igen antydes modsætningen mellem bymandens og bondens rettigheder. Bonden må binde tyven og “hawe siælf Wald til at halde thiuf sin til ræt thingdagh vm han wil. æller føre til giælkere”. Dog må tyven kun bindes, hvis værdien af det stjalne er én ørtug eller mere. Denne regel stemmer ikke overens med SL 151 og AS 95, der sætter fem penninge, dvs. det halve beløb, som grænse. I modsætning til det foregående afsnits strenge regler og høje bøder, men i lighed med de lempeligere regler om aftalebrud ved jordkøb, indtager birkeretten her en særstilling overfor skånsk ret i almindelighed. At bonden selv har lov til at tilbageholde sin tyv, må være en reminiscens af et ældre system, der byggede på selvtaget, men nu er indlemmet i nyere regler om tvungen tingføring af tyven. Bonden kan dog vælge mellem denne ret og en varetægtsfængsling af mere officiel karakter hos gælkeren. Dennes opgave ved tilbageholdelsen af tyven finansieres af påskepenninge og julepenninge, der opkrævedes specielt med dette formål for øje.²⁰ I disse linjer stiftes for første gang i Den skånske Birkeret bekendtskab med kongens repræsentant i birket, gælkeren, og med nogle af de økonomiske forpligtelser, birkets beboere havde overfor øvrigheden.²¹ Tilsyneladende havde gælkeren myndighed i hele Lunde birk og ikke blot i byen.

¹⁹ Jvf. *Poul Johs. Jørgensen* Manddrabsforbrydelsen s. 62, se dog s. 64 om kongens ret til bøder.

²⁰ Valdemar Atterdags privilegium til Lund 7. jan. 1361, art. 9, DGK IV Lund nr. 3.

²¹ Gælkeren nævnes iflg. KLNLM første gang i Den skånske Kirkelov og i diplomstoffet første gang i forordningen fra 28. dec. 1200. Kendes indtil 1280'erne som “præfectus Lundensis”, “gælkeren i Lund”, derefter omtales han nogle steder som “præfectus Scaniae” indtil 1383, hvorefter dette rigsembede under drosten henstod ubesat.

Tyveretten fastsætter, som ovenfor omtalt, tvungen tingføring af tyven. Kan eller vil bonden ikke præsentere tyven på tinge, ifalder han bøder på 40 mark til kongen og byen. Hvis tinget ikke dømmes tyven, hæfter hele byen for det med en bod på ni mark til kongen, hvis fiskale interesse i begrænsning af selvtægten her er ganske tydelig.²² Der er altså tegn på ansvar overfor øvrigheden. Tyveri er ikke længere kun en sag mellem tyven og den bestjålne.

Efter sagens natur kan man kun føre en tyv for tinget, hvis han er grebet på fersk gerning, og kap. 14 giver regler for anklagen når dette er tilfældet. Der kræves to vidner på at den pågældende er sagsøgerens "fulde tyv", et udtryk der ellers kun forekommer i svensk ret,²³ men hvis indhold formodentlig svarer til begrebet "stort tyveri" i dansk ret. Først når det stjålne værdi overstiger en halv mark, kan tyven ifølge SL og AS idømmes straf "på sin hals", mindre tyverier straffes med erstatning og bøder og med tyvsmærke, piskning eller anden vanærende straf.²⁴ Birkeretten har nok klausulen om "fuld tyv", men ikke noget fast straffesystem for den pågrebne tyv. Tværtimod understreges tingets domsfrihed i disse sager, tyven skal "stande thingmannæ dom. hwilken dom the wilie giwe hanum". Dette er muligvis endnu et tegn på, at birkeretten i flere tilfælde repræsenterer et noget ældre stadium i retsudviklingen end Skånske Lov, hvis meget mere udførlige regler om straffene for tyveri netop synes at være yngre.²⁵ Kapitlerne 16 og 17 giver en smule oplysning om birkerettens straffesystem. De fastsætter bod for den der huser gerningsmanden til mindre tyverier, hvadenten han er "huthstrokæn", pisket, eller dømt til erstatning og bod. Tyven må altså på tinget være blevet fradømt sin mandhelg, og den der huser ham, tilsidesætter tingets kendelse og er dermed hjemfalden til en bod på tre mark. Her nævnes kongen ikke, som tidligere i tyveretten, som modtager af boden. Han må dog formodes at stå bag denne begrænsede form for fredløshed, muligvis med fredkøb for øje, og derfor også at have interesse i at mandhelgsfortabelsens konsekvenser respekteredes af birkets beboere.

Anden del af tyveretten handler om anklagen for tyveri i tilfælde, hvor tyven ikke er grebet ved gerningen, men siden beskyldes for den. Der er så to muligheder for domfældelse, enten tilsværges forbrydelsen ham med vidner, som ved den direkte anklage i kap. 18, eller tyvegodsset findes i hans varetægt ved ransagning. Denne sidste fremgangsmåde fremgår kun indirekte af birkerettens kap. 20 om det tilfælde, hvor det stjalne findes i hustruens varetægt. Hun skal da "holde

²² Iflg. indledningen til *Holmbäck & Wesséns* udgave af Den skånske Birkeret i Svenska Landskapslagar 4. serien s. XLVII er birkerettens kap. 12 det eneste sted i skånsk ret, hvor bøder til kongen og bøder til byen optræder sammen. I alle andre tilfælde modtager kun én part, evt. sagsøgeren og enten kongen eller byen.

²³ *Poul Johs. Jørgensen* Tyveri og Ran s. 166.

²⁴ Se SL 85, 130, 145, 151, 162 og 184, AS 95.

²⁵ *Stig Iuul* konstaterer i *Fællig og Hovedlod* s. 92, at behandlingen af tyveriforbrydelsen på det tidspunkt, da lovene blev nedskrevet, var i forandring.

uppe fullæ bõtær swo som man”.²⁶ Uanset efter hvilken af de to procedurer bøder den dømte tyv ni mark til sagsøgeren og til kongen “som han gider”. Der er her tale om en velhavende tyv, der formodes at kunne betale bøderne; muligheden for insolvens omtales slet ikke. Om sagen i så fald afgjordes som om tyven var grebet på fersk gerning og han da var underkastet tingmændenes frie dom, kan ikke siges med bestemthed.²⁷ Kunne tyven betale, var hovedlodden bodens maksimalgrænse. Først skulle de ni mark til den bestjålne udredes, resten tilfaldt kongen. Ved fortabelse af hovedlodden mistede tyven dog kun sit løseøre, jorden var undtaget,²⁸ og ved salg af denne havde han sandsynligvis mulighed for at generhverve sin mandhelg hos kongen.

Uretmæssige beskyldninger for tyveri, nemlig hvor anklagen ikke kan gennemføres og beskyldningen derfor antager injurierende karakter, afføder en bod på tre mark til den krænkede, den der med urette er blevet kaldt tyv, træl eller “agnebagh”, korntyv. Der kræves frihedsbevis med alle tingmænds ed, hvis episoden har fundet sted på tinge, men tylvtered, hvis den er foregået udenfor. Var det således en alvorlig sag at fremkomme med en uberettiget eller ubeviselig beskyldning for tyveri, kan det måske undre, at hæleri, der normalt opfattes som ligestillet med tyveri, ifølge kap. 23 kun straffes med tremarksbod. Birkeretten indtager her, både med hensyn til betegnelsen “wither takx thiuf” for hæleren og med hensyn til selve bestemmelsen, en særstilling overfor SL 140 og 141, der har optaget hæleri i tyveribegrebet og straffer det på samme måde, nemlig med trefold erstatning af hele boet og fortabelse af gerningsmandens hovedlod til kongen. Anders Sunesen foretrækker i Parafraens kap. 82 en mindre bod og dertil svarende mindre befrielsesed, tre mark og tylvtered, svarende til reglen i birkeretten. Tilsyneladende er der utilfredshed med den skærpelse hæleribestemmelsen er undergået i Skånske Lov; den foretrukne mildere straf er muligvis den oprindelige sats. Birkeretten repræsenterer i så fald også her et ældre trin i retsudviklingen ved endnu ikke at ligestille hæleri med tyveri, og ved at kap. 23

²⁶ I *Poul Johs. Jørgensen Tyveri og Ran* s. 184 ff. defineres to arter tyverianklage, nærmest svarende til birkerettens kap. 18 og 23, den direkte anklage og anklagen for besiddelse af en stjålet ting, hæleri. *Stig Iuul* anvender i disputatsen *Fællig og Hovedlod* s. 90 en lignende opdeling af proceduren ved tyveri, pågribelse af tyven med kosterne, der ikke nævnes hos Poul Johs. Jørgensen (fordi en formel anklage ikke er nødvendig, når vidner bekræfter tyvens gerning), tilsværgning af tyveriet og fund af kosterne hos en person, der forinden har fragået besiddelsen. Iuuls anden mulighed, tilsværgningen, svarer til Poul Johs. Jørgensens første anklagemåde, Iuuls sidste derimod ikke ganske til Poul Johs. Jørgensens hælerianklage, der er et alternativ til den direkte anklage. Iuuls sidstnævnte procedureform, ransagningen, kan følge begge Poul Johs. Jørgensens anklagemåder, selvom Iuul selv nærmest opfatter den som hæleri.

²⁷ Denne mulighed omtales i *Jyske Lov II*, 107, der repræsenterer et ældre stadium end lovens øvrige tyveribestemmelser, se *Stig Iuul Fællig og Hovedlod* s. 91.

²⁸ Se f.eks. tilføjelsen i et håndskrift fra Ac-gruppen til Lunds birkeret, der blandt flere forklaringer til teksten fortsætter dette kap. 19 med “och tha i fæ oc ey i iorth”, DGK IV Lund nr. 1.

således faktisk er en fjerde måde at anklage en person for ulovlig omgang med andres ejendele.

Hermed er tyveretten afsluttet og efter den uretmæssige besiddelse følger, igen ganske logisk, reglerne for den retmæssige erhvervelse, købet.

Køb (kap. 24—26)

Birkeretten afspejler et samfund, hvor omsætningen af løsøre endnu spillede en meget ringe rolle. Hovedvægten er lagt på pligten til at handelen med forarbejdede varer og kvæg foregik under medvirken af en "win", en "ven" (=kautionist, stedfortræder), hvis opgave nok var at bevidne købet, men mindre det end at være garant for sælgerens og dermed køberens ærlige adkomst til varen, ifald der senere opstod tvivl om ejendomsretten. For at undgå, at den ene efter den anden hjemlede sagen videre til sin sælger, indestod "vennen" for at sælgeren enten selv havde frembragt varen eller opdrættet dyret eller havde erhvervet det ved lovligt køb. Overtrædelse af bestemmelsen medførte ifølge kap. 25 fortabelse af både køb og købesum, "winning", samt en bod på tre mark.

Omsætningen af uforarbejdet løsøre skulle foregå "um dags liws a rätte thorgkøb" og krævede ingen kautionist, men to vidner og tylvtered, hvis købets retmæssighed blev draget i tvivl. Med henvisningen til det rette torvekøb forudsættes regler for torvehandelen, der dog ikke omtales nærmere end med forbud mod forkøb, der straffes med to øres bod, samme straf som for brud på fæstet køb.

Med hensyn til købsbestemmelser adskiller birkeretten sig ikke meget fra Skånske Lov, der i kap. 143 og 144 indenfor tyverettens rammer også skelner mellem garanten for køb af forarbejdede varer og vidnerne ved køb af uforarbejdede. Yderligere bestemmelser overlades til torvebyernes specielle lovgiving, men købsbestemmelsernes elementære karakter tyder ikke på, at birkeretten kunne eller skulle udfylde denne opgave. Birket omfattede nok et område med torvehandel, men reglerne for denne var birkeretten som sådan uvedkommende.

Privatret (kap. 27—34)

"Thette ær ræt vm quinfængæ hwilken man ther wil fæste sich kunæ æller mø. tha scal han henne fæste meth prest witne / oc andre gothe manne oc quinne, swo scal han gulfaste sich husfru til half bo aflæt oc v aflæt." Dette er indledningen til birkerettens privatretlige afsnit. Regler om selve ægteskabets indgåelse og eventuelle opløsning savnes i birkeretten, ligesom de almindeligvis forbigås i landskabslovene, fordi de sorterer under kirkens jurisdiktion. Men den rituelle ægteskabsaftale, fæstningen, spiller åbenbart en væsentlig rolle, både familieretligt

og økonomisk. Ligesom købet skal ifølge kap. 27 også guldfæstning af hustruen foregå i vidners nærværelse, og denne parallel forklarer reglens placering i umiddelbar fortsættelse af købsbestemmelserne. Instituttet nævnes bortset fra i birkeretten kun i SL 60 med det allittererende "gift og guldfæstet" som betingelse for et gyldigt ægteskab modsat konkubinaten. Efter sit sproglige indhold minder begrebet en del om morgengaven, der i middelalderen kendes indenfor det skånske retsområde og betragtes som et lån fra svensk ret.²⁹ Efter sammenhængen i birkerettens tekst foregik guldfæstningen dog snarere i forbindelse med aftalen end ved indgåelsen af ægteskabet. Med sine paralleller til købsreglerne minder den om en ældre aftaleform, hvor manden erlagde et beløb til kvindens slægt; blot er det kvinden selv, der nu modtager fæstningen, sikkert symbolsk en genstand af guld.³⁰

Ved nærmere eftersyn viser guldfæstningen sig dog at indeholde mere end symbolikken, for reglen fortsætter "til half bo aflæt oc v aflæt", og viser derved, at retsvirkningerne af det aftalte ægteskab allerede indtrådte ved fæstningen. Ligeså peger præstens medvirken på, at også kirken tillagde proceduren betydning, omend dens repræsentant dog ikke kan siges at have andet end vidnefunktion. Om der er tale om et kompromis mellem birk og kirke, der ellers krævede større kompetence i ægteskabsager, kan der kun gisnes om.

Ordlyden i kap. 27 "til half bo . . ." synes at foreskrive og forudsætte fuldt formuefællesskab mellem ægtefællerne, men gælder, som de følgende bestemmelser viser, sikkert kun købegods og arvegods i løsøre, ikke arvejord.³¹ Reglen i kap. 28 om at fæsteguldet i tilfælde af barnløshed ved hustruens død går tilbage til mandens slægt, viser at guld behandlede som arvejord. Birkeretten følger dog ikke helt reglen i SL 30, men giver ved mandens død hustruen arveret til fæsteguldet, og eventuelle børn arvede det således først ved hendes død og ikke allerede ved skiftet mellem moder og børn ved mandens død. Dette gjaldt dog kun for fæsteguldet; af kap. 30 fremgår, at hustruen, der ifølge SL 23 og AS 4 modsat manden efter barnmyndig, fødsel af et fælles barn, ikke havde arveret til mandens arvejord og guld, istedet får udtageret til maksimalt én øres guld af mandens arvegods. Birkeretten nævner i intet af de tilfælde, hvor moderen dør fra mand og børn, andre arvinger end børnene, og det omtalte formuefællesskab indebærer ingen rettigheder med hensyn til arveanpart i ægtefællens formuehalvdel. Det er muligt at birkeretten overhovedet ikke hjemler faderen denne specielle arveret efter den afdøde hustru, måske en påvirkning fra svensk ret, hvor ægteskab ikke medførte arveret.³²

Kap. 28 og 29 om børns arveret efter forældrene fastsætter både hvem der tager

²⁹ *Stig Iuul* Fællig og Hovedlod s. 193.

³⁰ Sst. s. 184 ytres dog en noget anden opfattelse.

³¹ Således allerede *J. L. A. Kolderup-Rosenvinge* Samling af gamle danske Love V, 1827, s. 590.

³² Se f.eks. KLNLM "Arveret" af *Stig Iuul*.

lod og hvad der tages lod i, uden at der nævnes nogen ret for den efterlevende ægtefælle. Det lader altså til at birkeretten med hensyn til arveregler afviger en del fra Skånske Lov. Hovedvægten er tilsyneladende lagt på beskyttelsen af børnenes arveret, med særligt hensyn til skiftet ved én ægtefælles død. Hvor f.eks. Slesvigs byret i kap. 7 forbyder skifte af moderens arv før faderen gifter sig igen, synes dette almindeligt i skånsk ret. Ifølge SL 45 og 58 bevarer faderen og moderen en vis dispositionsret over børnenes rørlige arvegods, mens birkerettens kap. 29 foreskriver fuldt skifte.

Flere af de følgende regler afviger fra eller savner sidestykker i landsdelens ret. Allerede ved ægteskabsaftalen betænkes eventuelle fællesbørns fordel fremfor særbørn, der tillægges retten til halv hovedlod, en noget andet ordning end i SL 24, der giver dem fuld arveret. Den tilsvarende regel i AS 12 siger netop, at den tidligere forskelsbehandling af yngre og ældre kuld er ophævet.

Foruden reglen om sjælegavers størrelse indeholder birkeretten selvstændige bestemmelser om hvem der skal udrede sjælegaven. I tilfælde af barnløshed påhviler dette kun den afdødes slægt, mens gaven, hvor der er efterlevende børn, tages af fællesboet og den efterlevende ægtefælle derfor kommer til at bidrage med halvdelen. Moderen har ifølge kap. 30 ved skiftet efter mandens død udtageret til sine gangklæder, "ey the bæste oc ey the wærste", og som ovenfor omtalt til én øre guld. Børnene har udtageret til faderens våben.³³ Birkeretten forbyder ligesom SL faderen i sin levetid at favorisere én arving fremfor andre. Uregelmæssigheder i fordelingen skal berigtiges ved skiftet efter hans død, og ikke, som efter SL 55, blot i arvingernes levetid. Forældrenes dispositionsret til fordel for andre end deres arvinger begrænses i kap. 32 til den halve hovedlod, hvor SL 38 og AS 15 dog giver en rask person fuld dispositionsret over hovedlodden. Endelig er heller ikke værgemålsreglerne i kap. 33 og bestemmelsen om gangarv i kap. 34 helt i overensstemmelse med SL. Birkeretten har således ved begge forældres død broderen og derefter farbroderen som nærmeste værger, hvor morfaderen i SL 57 og AS 21 har fortrin til værgemålet fremfor farbroderen. Mellem birkerettens arveregel i kap. 34 og SL's ordning er der en mindre afvigelse. SL 34 og AS 14 ligestiller oldebørn og fjernere beslægtede med hensyn til fordeling af arven, mens birkerettens kap. 34 ikke gør forskel mellem børnebørn og oldebørn.

Denne gennemgang af Den skånske Birkerets privatretlige afsnit har afsløret flere mindre afvigelser fra skånsk ret, som den skildres i Skånske Lov og hos Anders Sunesen. Generelt favoriserer birkerettens privatretlige regler fællesbørns arveret både i forhold til den efterlevende ægtefælle og til halvsøskende. Det er ovenfor anført, at i hvert fald det sidstnævnte fortrin tilsyneladende er ældre end Skånske Lovs regler. Om det samme gælder de øvrige regler, er vanskeligt at fastslå, udtagerreglerne kunne dog tyde i den retning.

³³ Jvf. Slesvig Byret kap. 8, der giver sønnerne ret til tre mark samt våben efter moderens død. Denne medførte i Slesvig kun skifte, dersom faderen indgik nyt ægteskab.

Som birkerettens første del blev indledt med ordene "Thettæ ær thæn ræt ther man caller waræ biærkæ ræt", begynder rettens anden del med "Thette ær lunde ræt . . .". Herefter handler reglerne ikke længere om ejendomsforhold og disses økonomiske aspekter i bred forstand, men om proceduren ved og straffene for krænkelser af liv, ære og fred.

Stævning (kap. 35—39)

At "ængen man ma stæfnæ man uten Lund, uten søkiæ i Lund a bything", understreger birket Lunds retlige autonomi. Lundeborgeren forpligtes til og sikres udtrykkeligt retsbehandling ved bytinget; hverken kongens ting eller landstinget må benyttes i stedet. Reglen rummer det egentlige fundament for birkeretten, undtagelsen fra andre jurisdiktionelle instanser. Den beskyttelse birkeretten garanterer birkets beboere, er birkerettighedens centrale indhold. At den er et kongeligt privilegium er ganske klart, for næppe andre end kongen kan undtage fra ansvar overfor kongens ting og give afkald på indtægter fra dets virksomhed. Også forbudet mod anvendelse af nævn i Lund, udgør en begunstiging, der repræsenterer en del af birkerettigheden. I stedet skal man i birket bruge partsed med 36 mededsmænd. Kirken havde været fortalere for nævnets anvendelse, hvad der fremgår af bestemmelser i kirkeretterne. Og på henstilling fra paven på det fjerde Laterankoncilium i 1215 afskaffedes kort efter ved en kongelig forordning brugen af jernbyrd i det skånske retsområde og erstattedes af nævn. Netop denne forordning har været anset for terminus post quem for Den skånske Birkerets tilblivelse. Korrespondensen mellem befrielsesbeviser med jernbyrd i Skånske Lov og anvendelsen af tredobbelt tylvtered i birkeretten er blevet opfattet som bevis for en tilpasning af det jernbyrdsersattende nævn til den lundensiske regel. Det er en noget kompliceret forklaring uden konkret beviskraft; en datering af birkeretten på dette grundlag må afvises. Der er ingen tvivl om, at de redaktioner af retten vi kender, er noget yngre, epilogen til Lunds birkeret peger på et tidspunkt i det 14. årh., og en datering af loven må snarere begrundes i en analyse af reglernes indhold sammenlignet med skånsk ret iøvrigt, fremfor en tilbageslutning på grundlag af en bevismåde, der let har kunnet ændres i teksten længe efter reglernes tilblivelse. Endelig kan man ikke vide, om jernbyrd overhovedet har været anvendt indenfor birket.

Til de omtalte rettigheder for Lunde birkets beboere svarer deres forpligtelse til at underkaste sig retssystemets orden ved en stævning. Udebliver den stævnedes fra tinge, ifalder han en bod på to øre; sidder han op til fem stævninger overhørig, stiger boden gradvist til ni mark til sagsøgeren og tre mark til kongen. Som sidste mulighed kan man søge retsnægteren frataget sin fred "som anner vdæthes man". Birkets indbyggere forpligtede sig til gengæld for retsbeskyttelsen til at acceptere

tvungen tingsbehandling af retstvister. Som målsejeren i tyveriafsnittet blev gjort ansvarlig for at tyven blev retsforfulgt, får den sagsøgte her pålagt pligten til at møde op til sagsbehandling på tinge. Øvrighedens tvangsmiddel overfor en grov retsnægtelse er indeholdt i retten til at få sagsøgte dømt fredløs.

Kongen havde dog også en anden mulighed for at gennemtvinge tingsbehandling af lovovertrædelser. Af reglerne i kap. 38 og 39 fremgår det, at kongens ombudsmand — her kaldes han ikke gælker som i tyveretten — har mulighed for at rejse sager og indstævne personer for Lunds ting. Dog må dette ikke ske indenfor helg og når skatter inddrives og heller ikke, når der er tale om håndløs våde, dvs. skade forvoldt af dyr eller ved genstande. Ejerens ansvar begrænsedes dog kun overfor det offentlige; håndløst vådesværk medførte stadig bøder til en privat sagsøger, dog meget lavere end ved tilsvarende viljesværk.

Disse bestemmelser om ombudsmandens adgang til sagsanlæg svarer ikke ganske til kongemagtens stilling i rettens øvrige afsnit, og dette medvirker til at understrege disses varierende alder og formål. Hele dette afsnit tjener til regulering af forholdet mellem birket og kongemagten. Der er tale om begunstigelser mod visse forpligtelser, om kongens indrømmelse af en retlig særstilling for birket mod bl.a. tvungen retsbehandling, der trænger slægtens retlige autonomi tilbage og garanterer stabilitet i retssystemet på kongemagtens præmisser.

Strafferetten (kap. 40—54)

Bestemmelsen om sagsanlæg ved vådesår formidler den logiske forbindelse til strafferetten, der indledes med regler om sår. Birkerettens takster for hvor meget der skal bødes for hvor mange sår, adskiller sig fra almindelig skånsk praksis. Sårboden er to mark mod tre mark i SL 89 og AS 65 for op til fem sår. Denne og mandeboden, der i kap. 43 angives som 30 mark, anses for at være nedskrevet med en trediedel af det oprindelige beløb og er af Poul Johs. Jørgensen benyttet til datering af birkeretten. For både SL 96 og 98 og AS 65 meddeler, at forholdet mellem sølv og penge på lovens tid var 1 : 3, og da mandeboden i Skåne er 15 mark sølv, skulle resultatet blive en bod på 45 mark penge. Når birkeretten foreskriver lavere bøder i penge, kunne det skyldes, at den var affattet på et tidspunkt, hvor forholdet mellem sølv og penge i stedet var 1 : 2, og et sådant finder Poul Johs. Jørgensen mulighed for i årene omkring 1240 med belæg i en randbemærkning fra ca. 1300 i Ribe Oldemoder. Dennes sandhedsværdi er dog, ifølge Poul Johs. Jørgensen selv, noget mistænkelig, og der er mulighed for at der langt tidligere i Valdemar II's regeringstid har været samme bytteforhold mellem penge og sølv som i de nævnte kapitler i Den skånske Birkeret.³⁴ I samme kap. 65 i Parafrasen

³⁴ Poul Johs. Jørgensen Manddrabsforbrydelsen s. 24 samt noten s. 25.

beretter Anders Sunesen således netop, at møntens værdi ofte ændredes, så hvis bytteforholdet skal benyttes til datering af birkeretten, er der ingen grund til at anse 1240 for det eneste mulige tidspunkt. I forbindelse hermed må det da også understreges, at det kun er nogle af bødetaksterne — langtfra dem alle — der er nedskrevet med en trediedel. De fleste af reglerne har det "normale" bytteforhold 1:3 i bøderne, mens igen andre, f.eks. overbøden til mandebøden, åbenbart er nedskrevet efter et andet system, nemlig med en femtedel. Til samme kategori må man regne bøden for bensplinter, der tages ud af sår. Bøden er ganske vist én øre, hvilket er det samme i SL 117, men dér skal der bødes for op til fem splinter, i birkeretten kun til fire. Når nedskrivningen af et påstået oprindeligt bødebeløb end ikke er konsekvent, men foregår dels med trediedele, dels med femtedele, må der afstås fra yderligere dateringsforsøg på dette grundlag. Heller ikke Ledreborghåndskriftet af birkeretten, der opskriver mandebøden og overbøden, er vendt tilbage til det "normale" bødesystem, men forhøjer dem begge med ti mark.

En sammenligning af reglerne for manddrab og mandebod i dette afsnit med de tilsvarende bestemmelser i SL og AS giver, deres korthed til trods, en del resultater. Der er i de store skånske lovarbejder, som det er almindeligt kendt, taget hensyn til den nyeste skånske lovgivning på dette felt, begyndende med Knud VI's manddrabsforordning fra 28. december 1200 over en lidt yngre lov om ættebod til jernbyrdsforordningens ændringer, der optræder i tillæggene til Skånske Lov. Først ordningen i birkeretten: Selve mandebøden er på 30 mark, formodentlig svarende til 15 mark sølv, ligesom vi kender den fra AS 43, og overbøden er, som det er omtalt ovenfor, en femtedel lavere end de almindelige 40 mark og beløber sig til 32 mark, når den dræbte er taget "ukærdher" af dage. Hermed sigtes til drab på en person, der ikke er hjemfalden til ret hævn. Overbøder ved drab under sådanne kvalificerende omstændigheder kendes også fra de øvrige skånske regler, idet både SL 87 og AS 59 har optaget bestemmelserne herom fra Knud VI's manddrabsforordning fra år 1200. Dog har SL 90 og AS 61 også fredløshed som straf for særligt kvalificeret drab, f.eks. mens kongen var i landet, en ordning som birkeretten ikke nævner.³⁵ Man må derfor formode, at SL og AS repræsenterer et trin i udviklingen af manddrabslovgivningen, der ligger mellem birkeretten og jernbyrdsforordningen [1216], som fastslår fredløshed som straf for ethvert drab begået udenfor retmæssig hævn. I reglen for erlæggelsen af mandebøden i kap. 45 finder man da også, at den første "sal", som hver trediedel af mandebøden benævnes, i sin helhed skal tilfalde den dræbtes nærmeste arving, mens AS 47 foreskriver ordningen efter loven om ættebod, der er optaget som tillæg til SL, hvor hver trediedel af bøden skal fordeles mellem den dræbtes arving, de fædrene og de mødrene frænder. I Parafrazen understreges det ganske vist,

³⁵ Sst. kap. V, specielt s. 93 ff., beskrives udviklingen i straffen for manddrab. Se også *Ole Fenger Fejde og Mandebod* s. 362 ff. med indvendinger mod Poul Johs. Jørgensens resultater, særlig m.h.t. begrebet "ukærdher".

at denne ordning er gammel, men en sådan formulering ses flere steder i lovene brugt netop for at legitimere nye regler. Et helt klart eksempel herpå er slutningen af Knud VI's manddrabsforordning,³⁶ Meddelagtighed ved manddrab eller rettere dennes strafbarhed med en særlig bod udover slægtens bidrag til mandeboden, der fremgår modsætningsvis af reglen om fordelingen, omtales i SL 86 og AS 58, men kendes ikke i birkeretten. Også derved synes den at referere til en retstilstand forud for reguleringerne efter år 1200.

Som en detalje fra dette afsnit kan det nævnes, at proceduren efter mord, det lønlige drab, foreskriver, ligesom AS 57 og SL 12, bandlysning, der er en kirkelig sanktion, af den ukendte gerningsmand, hvorefter den dræbtes arving kunne rejse banesag mod "hvæm som man wil". Den skånske Kirkeret derimod har tilsyneladende den omvendte ordning, først skulle der føres sag mod op til ni formodede mordere, der først bandlystes hvis frihedsbeviset bristede.

Efter bestemmelserne om mandeboden følger regler om afhug, der straffes efter mandebodstariffen med hel, halv, kvart eller en ottendedel mandebod efter lem-læstelsens omfang. Tilsvarende regler findes både i SL og AS, henholdsvis kap. 93 og 65.³⁷

Det strafferetlige afsnit er det af birkerettens lange afsnit, der tydeligst falder i to dele. Efter bestemmelserne om legemskrænkelser følger reglerne om krænkelser af fred og ære, først den groveste: hærværket. Som nævnt var anvendelsen af hærværksboden, 40 mark, på landskabslovenes tid ved at blive kraftigt udvidet, især som kongemagtens våben mod selvtægten. Der sker mellem nedskrivningen af den skånske og sjællandske ret og affattelsen af Jyske Lov i 1241 markante ændringer i forbrydelsens indhold.³⁸ Birkerettens hærværksbegreb svarer i sine hovedkrav til de i SL 88 og AS 60 opstillede betingelser, det skulle for det første være en voldelig indtrængen i anden mands hus, for det andet krævedes dertil ialt seks bevæbnede personer, men i ingen af birkerettens redaktioner finder vi kravet om vidner til afgørelse af befrielsesmåden. Ej heller nævnes nogen bod til kongen, hvor der dog i begge de omtalte kapitler i SL og AS foreskrives 40-marksbod til både sagsøger og konge. Der kan her enten være tale om en form for hærværksbod, hvor kongen ikke nødvendigvis modtager bod, eller dette er endnu et tilfælde, hvor kongen har givet afkald på sin ret til fordel for de birkeberettigede. Den sidste mulighed forekommer måske mere sandsynlig i betragtning af bodens anvendelse netop i kongemagtens tjeneste.

³⁶ I oversættelsen lyder denne "Men omendskønt det tilkommer den kongelige magt at give eller forandre love, har vi ikke fastsat denne bestemmelse fra ny, men vi kalder den tilbage til den menneskelige erindring, hvorfra den var forsvundet, idet den, fastsat i gamle tider, ved årenes mængde, som er glemselens moder, er fordunklet af uvidenhedens tåger", Danmarks gamle Love i Oversættelse, Tillæg til Skånske Lov.

³⁷ Jvf. Slesvig Byret kap. 3, der på samme måde som birkeretten sammenfatter manddrab og afhug og foreskriver et ganske tilsvarende bødesystem.

³⁸ Se især *Poul Johs. Jørgensen* "Hærværksforbrydelsen i Landskabslovene" i *Festskrift til Kr. Erslev*, 1927, passim.

Anderledes forholder det sig ved mindre overgreb mod anden mands husfred og ære, som det fremgår af de to følgende regler. Gårdgang og ran, henholdsvis en enkelt persons voldelige indtrængen i en andens hus og den åbenlyse fjernelse af fremmede ejendele i ejerens påsyn, straffes blot med tre-marksbøder. Begge delikter fremtræder, ligesom hærværk ovenfor, i en ganske ukompliceret form, reglerne er korte og bygger på den ufredelige hensigt med gerningen som eneste specifikation. Gårdgang straffes med ransboden tre mark, hvilket er yderligere et eksempel på den udvidede anvendelse af denne type bod fra det oprindelige håndran og boran, som det fremtræder i kap. 49, til den manglende respekt, i dette tilfælde for den fred, der beskytter gården og hjemmet. Se til sammenligning kap. 6 "Takir man af garth æller vtæn æller innen", hvor boden også er tre mark.³⁹

De følgende fem kapitler, der afrunder den oprindelige del af birkeretten, indskrænker retten til hævn ved selvtægt ved krænkelser af den personlige fred og ære. Reglerne giver den krænkede to muligheder. Han kan ved at overholde visse processuelle regler opnå ret til private hævnforanstaltninger, legemsbeskadigelse eller ligefrem hævn drab; og han kan efter et hævn drab opnå tingets godkendelse af handlingen som ret hævn, som ellers forudsatte en forudgående anklage. Først omtales bondens ret overfor en mand, der har forgrebet sig på hans hustru eller datter. Denne form for forbrydelse kendes i to former, voldtægten og lejer målet, alt efter om den fandt sted mod eller med kvindens vilje. I begge tilfælde indebar gerningen en alvorlig krænkelse af mandens ære, men forskellen i kvindens rolle er afgørende for handlingens konsekvenser. SL og AS, henholdsvis kap. 219 og 129, fastslår, at der ved lejermål tilkom manden, faderen eller kvindens nærmeste værge seks mark i bod. Ifald det var en gift kvinde, der begik hor, udsatte hun sig for at miste sine ægteskabelige rettigheder, praktiske såvel som økonomiske, efter mandens forgodtbefindende. Voldtægten derimod er efter de skånske regler, SL 218 og AS 128, blevet inddraget under hærværksbegrebet og straffedes følgelig med 40-marksbod både til sagsøgeren og til kongen. I birkerettens kap. 50 er ordningen imidlertid den, at gerningsmanden ved at gifte sig med kvinden kan råde bod på sin handling og bevare sin "frith oc gothe nothe". Vil han ikke det, får bonden som omtalt ret til at øve hævn imod ham, hvis han er grebet ved gerningen og denne er bevidnet af to vidner. Tilstår manden senere, tilkommer der kvinden fire mark i bod. Denne bod er tilsyneladende i overensstemmelse med boden for lejermål i SL og AS, men er, som det var tilfældet ovenfor ved sårboden og mandeboden, nedskrevet med en trediedel. Men er forbrydelsen begået med kvindens samtykke, skulle boden ikke tilfalde hende, som Anders Sunesen siger i kap. 129, "som fortjener hug og ikke gave, for at hun

³⁹ Samme forfatter "Begreberne Tyveri og Ran i de danske Landskabslove" i Festskrift til prof. dr. iuris Vinding Kruse, 1940, s. 172.

ikke skal drage fordel af sin brøde”.⁴⁰ Hverken SL 217 eller AS 127 har, heller i tilfælde af voldtægt, kvinden som berettiget til bod, men istedet hendes værg. Det må af dette fremgå, at birkeretten indtager en noget anden holdning til sædelighedsforbrydelsen end den vi kender fra de øvrige retsregler. Hverken lejermaal eller voldtægt passer i begrebernes skånske definitioner til bestemmelsen i birkerettens kap. 50. Det voldelige element omtales ikke som betingelse for handlingen, og vidnekravet i SL 218 og AS 128 samt kvindens udtrykkelige ret til boden peger på voldtægten. På den anden side supplerer bodens overensstemmelse med lejermaalsboden den manglende omtale af kvindens uvilje mod gerningen til fordel for lejermaalet. I den retstilstand birkeretten skildrer, har ingen af de to forbrydelsesformer nået sin afklarede form eller sit præcise indhold. At dømme efter reglernes mangfoldighed og Anders Sunesens formuleringer i kap. 127 af ægtemandens rettigheder overfor forbryderen og hustruen, har kirken haft en del indflydelse på de forandringer, behandlingen af sædelighedsforbrydelsen har undergået i tiden forud for Skånske Loves affattelse, og det er ikke utænkeligt, at der i birkeretten er bevaret spor af en ældre ordning.

Var der end sket ændringer indenfor denne del af retten, var der ikke sket nogen synderlig indskrænkning af en krænket ægtemands ret til at hævne sig på horkarlen, når denne blev grebet ved sin ugerning. Såvel i birkeretten som i SL må han dræbes på stedet, uden at nogen skal hæfte for drabet med bøder eller blive udsat for hævn fra gerningsmandens slægt. “Dyne oc blee” skulle fremvises på tinge for at drabet kunne erklæres for ret hævn, og den dræbte blev lagt ugild, dvs. ikke begravet i kirkegårdens indviede jord, der var forbeholdt de retfærdige. Kirken havde gjort sig gældende i bestræbelsen på at få gjort gerningsmanden alene ansvarlig for sin forbrydelse og understregede dette ved at udelukke ham fra sit samfund, men havde ikke formået at påvirke den krænkedes umiddelbare hævnret i denne sammenhæng.

Den horkarl, der slap fra forbrydelsen med livet i behold og siden blev anklaget, ifaldt 40-marksbod, og på dette punkt er der overensstemmelse mellem birkeret og landsret. Hvor det ovenfor ikke var muligt at finde voldtægt blandt hærværksforbrydelserne i birkeretten, har vanæren ved hor imidlertid allerede medført taksering af ugerningen til hærværksbod.

Som horkarlen forgjorde sit liv ved sin gerning, har kap. 51 i birkeretten en tilsvarende ordning ved gårdgang, den voldelige indtrængen på anden mands ejendom. Den krænkede stod det også i dette tilfælde frit for at tilføje gerningsmanden skade på lemmer eller liv, uden at det medførte ansvar overfor denne eller dennes slægt. Ved tilkaldelse af to vidner sikredes, at en eventuel manddrabssag, rejst af gårdgængerens slægt, kunne undgås ved en hævndom over den dræbte. Mod overholdelse af formalia beholdt den krænkede sin hævnret ved gårdgang, undta-

⁴⁰ Her efter oversættelsen i Danmarks gamle Love.

gen i de tilfælde, der omtales i kapitlerne 53 og 54. Er der "tæwernes hus", kro, på gården, må den der volder skade dér, ikke anklages for gårdgang, men kun for selve skaden. Ligeså kan fæ der beskadiger andens ejendom, ikke bevirke noget ansvar for fredsbrud for fæets ejermand.

Med disse undtagelser i hævnretten overfor overtrædelser af fredsbestemmelserne er det strafferetlige afsnit afsluttet. Tilbage står de tre senere tilføjede kapitler 55—57.

Yngre bestemmelser (kap. 55—57)

Siden Kolderup-Rosenvinge i begyndelsen af det forrige århundrede sammenlignede de forskellige redaktioner af birkeretten, har det været almindeligt antaget, at de tre sidste kapitler i teksten er yngre end de foregående 54 kapitler.⁴¹ Reglernes form er en anden, de præges ikke af den ordknaphed, der karakteriserer kapitlerne 1—54, og også sprogbroen er noget afvigende. Således kaldes f.eks. kongens repræsentant ikke længere "gælker" eller "ombudsmand", men "foged", og "bymanden" benævnes nu "købstadmand". I reglernes retlige indhold ser man klart, at der er sket en udvikling med hensyn til øvrighedens deltagelse i retsplejen.

Det er den formelle side af retsplejen, der er genstand for behandling. Overskrifterne er "stævning", "pant" og "gæld". Kapitlet om stævning tager tråden op fra de allerede omtalte processuelle bestemmelser i kapitlerne 35—39, og der føjes hertil et forbud for konge, biskop og alle andre mod at stævne skånske købstadmænd udenfor deres hjemby. Kapitlerne om pant, eller "wæth" som det kaldes med en ældre betegnelse, og gæld behandler disse fænomener i forbindelse med bødebetalingen, altså pant og gæld som konsekvenser af en retssag. Under denne synsvinkel danner også dette sidste afsnit af Den skånske Birkeret en lille helhed, nok udenfor den oprindelige systematik, men ganske vel tilpasset lovens tidligere form.

Det er allerede bemærket, at udtrykket "købstadmand" i disse bestemmelser erstatter "bymand". Da man formoder, at de tre sidste kapitler er blevet føjet til birkeretten i 1326 i forbindelse med Valdemar III's stadfæstelse, har brugen af udtrykket købstadmand heri været med til at underbygge den opfattelse, at birkeretten på dette tidspunkt var anerkendt som Skånes stadsret. Ordet købstad er en generaliserende erstatning for byens eget navn, der er brugt i den ældre del af loven; dets anvendelse her behøver ikke at betyde andet end at et birk omkring 1326 almindeligvis omfattede en købstad, der gav navn til birkområdet.⁴² Lunde-birket — muligvis også andre birker med en købstad som centrum, muligvis også

⁴¹ J. L. A. Kolderup-Rosenvinge Samling af gamle danske Love bind V.

⁴² Jvf. Christoffer af Hallands breve til Halmstad af 1307 og 1322 samt Knud Porses af 1327, hvor der gives byen ret til at benytte birkeretten, DGK IV Halmstad nr. 1, 3 og 5.

købstæder uden birkeberettigelse — fik i 1326 eller kort forinden suppleret deres birke- og byretter med disse bestemmelser.

Som nævnt kan birkeretten opdeles i otte afsnit, fire større og fire mindre i den indbyrdes rækkefølge, at der efter et større kommer et mindre. Kap. 55—57 er således det sidste af de kortere afsnit. Disse har det særpræg overfor de længere, at bestemmelserne her fortrinsvis gælder købstaden i birket. På denne baggrund er anvendelsen af begrebet købstadmand i sidste afsnit nok mindre afgørende for birkerettens identifikation med købstadret. Reglerne gjaldt næppe birket som helhed, men blot købstaden i birket.⁴³ Bestemmelsen om stævning af købstadmænd kan da også genfindes i andre byretter og det kan nævnes, at kap. 1 i Slesvig Byret og dette kap. 55 i birkeretten, med forbehold på grund af sprogforskellen, ligner hinanden en del.

Slesvig Byret kap. 1

Si civis Slæwicensis incausaretur a rege uel a duce uel ab alio principe, nulla ei inferretur uiolentia, antequam ei locus prefigeretur et dies libere respondendi, nec ad alium locum esset compellendus causa purgandi se uel respondendi, nisi infra menia ciuitatis, licet causa opposita fuisset (Dese maiestatis.

Skånske Bikeret kap. 55

Koning eller biscop eller noget there systeman eller noget anner man ee hwat manne som thet ær. ma ey stafne noget køpstade man i Skone. vden then stadh i hwilken han bor i / for noget sagh. æn ther som han boor scal han sta til swars oc wærie sich for sagh hwilken hanum gifs skyld fore.

Slesvig Byrets første kapitel anses nok for at være noget yngre end dens oprindelige dele,⁴⁴ men bestemmelsen findes enslydende i Flensborg Stadsret fra 1284. Ifølge § 31 i Valdemar III's håndfæstning fra den 7. juni 1326 forpligtede den nye konge sig til at "... priulegia ... ciuitatum, villarum forensium et eorum statuta que byærk dicuntur et aliorum quorumcumque . . . , renouentur", kongen skulle forny bl.a. købstæders og torvekøbingers privilegier og de(res) statutter, som kaldes birk og alle andres.⁴⁵ Det er ikke utænkeligt, at Lunds birkeret på hoffet i august samme år, hvor den efter sin latinske epilog blev bekræftet, er blevet beriget med en regel fra en af de sikkert talrige stadsretter, der konfirmeredes i Nyborg mellem den 10. og den 17. august 1326.⁴⁶

Det har hidtil været anset for givet, at birkerettens tre sidste kapitler var kommet til samtidig. En undersøgelse af deres placering i håndskrifterne giver dog

⁴³ En anden opfattelse end den her fremsatte findes bl.a. i *C. J. Schlyters* indledning til udgaven i Samling av Sweriges gamla lagar IX s. CXX.

⁴⁴ *Friedrich Frahm* "Das Stadtrecht der Schleswiger und ihre Heimat", *Zeitschrift für Schleswig-Holsteinische Geschichte* 64, 1936, s. 48 ff. Frahms tese om rettens tyske udspring må dog tages med betydelige forbehold.

⁴⁵ *Diplomatarium Danicum* 2, IX nr. 273.

⁴⁶ I Rigsarkivet findes originale privilegiebekræftelser til Åhus, Ribe og Skive dateret samme dag som Lunds birkeret bekræftedes, se *Dipl. Dan.* 2, IX nr. 296, 297 og 299. Den følgende dag blev Slesvig kapitels privilegier bekræftet, se sst. nr. 305.

holdepunkter for en lidt nøjagtigere beskrivelse af forløbet. Der er ovenfor gjort rede for, at såvel Halmstads birkeret, der tildeltes byen senest 1322, formodentlig dog allerede 1307,⁴⁷ som Helsingborg-teksterne mangler de omtalte kapitler. De kendes faktisk kun fra Lunde-teksterne. Blandt disses fire håndskriftgrupper er det kun a-gruppen (der også kender epilogen) og én tekst fra d-gruppen, der har de tre kapitler sammen med birkeretten. B-gruppen, der udgår fra en afskrift dateret 1430, har ikke medtaget kap. 55, men dog de to følgende om "wæth" og gæld. C-gruppens afskrifter har anbragt de tre bestemmelser for sig under overskriften "Ret i Skåne" uden direkte forbindelse med birkerettens tekst, mens den anden af de to d-tekster udelader dem helt. Hertil kan lægges, at gældsbestemmelsens indledning har nogen lighed med ordvalget i SL 233, jvf. AS 137, og kan tænkes at være en tilpasning til birkets vilkår af landslovens regler for undladelse af betaling af gæld. Desuden peger brugen af begrebet "wæth" for pant på tiden før 1300.⁴⁸ Forklaringen på b-gruppens konsekvente udeladelse af kap. 55 kunne da være kronologisk og betinget af at kapitlerne 56 og 57 er føjet til birkeretten i slutningen af det 13. årh., mens kap. 55 muligvis er overtaget fra vestdansk byret ved privilegiebekræftelsen i 1326. Divergensen mellem de to næsten samtidige d-tekster peger på den anden side mod en vis valgfrihed med hensyn til tillæggene til birkeretten. Fælles for alle de tre regler er dog stadig, at de i lighed med de øvrige korte afsnit i loven, har speciel relation til en by i et birk. Skellet mellem birket og byen i birket synes stadig formelt opretholdt i 1326.

Uanset disse kapitlers eventuelle forskellige anciennitet i birkeretlig sammenhæng, handler de alle om forhold, hvor birk og øvrighed konfronteres. Af sammenstillingen af birkeretten med Slesvig Byrets kap. 1 fremgik det, hvorledes birkbeboerne sikredes mod at blive stævnet udenfor deres retsområde, selv når øvrigheden rejste sagen. Modsvarende regulerer de to sidste kapitler birkbeboernes pligter, der udvides i takt med indsnævringen i deres retlige autonomi. Fænomener som pantsættelse og tvangsinddrivelse af forfalden gæld er ikke længere kun et privat anliggende mellem skyldner og fordringshaver. Kapitlerne 56 og 57 skildrer proceduren på et stadium, hvor kravet om offentlighed og en øvrigheds deltagelse i tvangseksekutionen er øget betydeligt.

Et pant skal udbydes på tinge til den værdi det repræsenterer i et skyldforhold. Dette skal ske inden det eventuelt tilfalder fordringshaveren ved misligholdelse af panteaftalen. For pantsætteren kaldes stadig ejer, skønt panttageren ligesom køberen er forpligtet til at have vidner til panteaftalen. Beskyttelsen ved proceduren gælder dermed både debitor og mulige aftagere af pantet, der kan risikere at måtte tilbagelevere det, når og hvis den oprindelig aftalte ydelse erlægges.

Ved gældsinddrivelsen er det offentlige element endnu tydeligere. Der indrømmes fogden direkte deltagelse i eksekutionen, og misligholdelse medfører bødean-

⁴⁷ Se note 42.

⁴⁸ Se under "pant" i KLNLM.

svar. Dels har både kreditor og kongen krav på debitor udover hovedgælden, dels gøres modstand mod denne form for gældsinddrivelse strafbar og takseres til hærværksbod, 40 mark til både målsejer og konge. Modsat beskyttes vurderingsmænd og foged mod søgsmål for ran og overgreb mod skyldneren. En sådan formaliseret deltagelse i et oprindeligt privat mellemværende repræsenterer en betydelig udvidelse af ombudsmandens beføjelser.

Epilogen

Den latinske efterskrift til birkerettens (iøvrigt danske) tekst meddeler, helt i overensstemmelse med løftet i håndfæstningens art. 31, at "dette foregik" (*acta sunt haec*) på et hof i Nyborg den 15. august 1326. Bekræftelsen bevidnes af grev Gerhard af Holsten, der var Valdemars formynder, samt af den afsatte kong Christoffers drost og marsk, Laurits Jonsen og Ludvig Albrektsen, og den unge konges segl skal have været hængt ved brevet.⁴⁹

Om sproget i Den skånske Birkeret skrev retshistorikeren J. F. W. Schlegel i 1827, at stilen i loven var præget af "sententiøs Korthed", at der anvendtes flere gamle ord og at der nogle steder i reglerne brugtes direkte tale. Med støtte i disse argumenter tillagde han birkeretten stor ælde og mente, at reglernes tilblivelse skyldtes byboernes retlige autonomi.⁵⁰

Den omtalte sententiøse korthed præger nok teksten, men findes dog ikke i lige udpræget grad i alle birkerettens afsnit. De korteste sætningskonstruktioner finder man i lovens første afsnit om fast ejendom. Intet af dettes syv kapitler er på mere end 24 ord. I købsbestemmelserne er perioderne relativt korte, ligeså i nogle af tyverettens regler. De længste sætninger optræder i det privatretlige afsnit, i bestemmelserne om lovlig selvtægt og i de senere tilføjede kapitler. De korteste sætninger begynder som hovedregel med et verbum, mens de længere ofte, i anden del af det strafferetlige afsnit uden undtagelse, indledes med et "um . . ." Kun ét eneste kapitel begynder med et substantiv, nemlig kap. 36 om forbud mod nævn i Lund.

Ordvalget har allerede flere gange været berørt i det foregående. Også med hensyn til dette udviser birkerettens afsnit forskelle, der kan være til hjælp ved en indholdsmæssig og kronologisk undersøgelse af lagdelingen i teksten.

⁴⁹ I indledningen til udgaven i DGK IV Lund nr. 1 gives en anden oversættelse af beseglingsformlen. *Erik Kroman* mener her, at det drejer sig om "en med staden Lunds segl bekræftet afskrift". En sammenligning med kongebreve bevaret i original fra samme periode turde dog afkræfte denne formodning. Formlen i epilogen er en nøjagtig gengivelse i tredje person af den i brevene anvendte beseglingsformel. Rettelsen af en påstået fejlskrivning i teksten på s. 15 kan derfor ikke være rigtig.

⁵⁰ *J. F. W. Schlegel* Om de gamle Danskes Retssædvane og Autonomie, 1827, s. 142—44.

Den agerende birkberettigede og hans modstander bærer betegnelserne "man", "bonde", "byman" og "køpstade man", alt efter den pågældende regels placering i teksten. I afsnittene om fast ejendom og om køb kaldes han kun "man", i afsnittet om byfreden optræder "man" og "byman", og tyveretten har "bonde" i forhold til en "thiuf".⁵¹ I første del af det privatretlige afsnit står "man" og "kunæ", mens dets anden del om arveretlige bestemmelser desuden naturligt nok bruger betegnelserne "father" og "mother".

I anden del af birkeretsteksten finder man hyppigst benævnelsen "man", i stævningensreglerne dog ét sted "bonde". Det er næppe muligt at udlede noget bestemt af anvendelsen af "man", men forekomsten af "byman" og "køpstade man" i de korte afsnit understreger disses nærmere forbindelse til et bysamfund. Betegnelsen "bonde", der optræder i de lange afsnit, peger derimod på et samfund uden større tilknytning til en by.

Kongens repræsentant i birket bærer tre betegnelser, en ny i hver del af birkeretten. "Gælker" er den første, "umbuzman" er hans navn i anden del, og endelig benævnes han med det utvivlsomt yngre "foghet" i et af de senere tilføjede kapitler.

Nogle steder i birkeretten findes der tegn på lån fra svensk ret. Det gælder bl.a. nogle begreber i tyveretten, "ful thiuf", dvs. en person der har begået tyveri af værdier over en fastlagt minimalgrænse, "agnebagh", der betyder korntyv, og "wither takx thiuf", der betegner hæleren. "Mord", der omtales i kap. 44 og er betegnelsen for det lønlige drab, kendes på landskabslovenes tid kun fra Østdanmark, hvor det bortset fra birkeretten alene optræder i kirkeretterne.⁵²

Sammenfattende kan det siges, at reglernes indhold, sætningernes længde og til en vis grad ordvalget, så godt det har kunnet efterprøves, viser overensstemmelser m.h.t. afsnittenes datering i forhold til hinanden. De nævnte kendetegn peger på afsnittet om fast ejendom som det formodentlig ældste i birkeretten. Købsbestemmelserne synes også relativt gamle, tyveretten og strafferetten kun lidt yngre. Tilbage står de to korte afsnit om byfreden og stævningen, der i den nævnte rækkefølge virker yngst i den oprindelige tekstsammenhæng, og endelig de sene kapitler 55—57, hvis placering i forhold til birkerettens øvrige regler og datering er omtalt tidligere.

Det indbyrdes forhold mellem ældre og yngre regler siger naturligvis intet sikkert om selve lovens datering. Det er dog helt tydeligt, at den birkeret vi har overleveret, er et stykke virkeligt lovarbejde. Et udvalg af retsregler, der dels afviger fra Skånske Lov, dels har paralleller til dennes bestemmelser, er blevet grundigt redigeret og indenfor en fast ramme skrevet sammen med særlige regler, der tildels tager sigte også på et samfund af bymæssig karakter. Bag birkeretten må der stå en juridisk ekspertise, der med systematisk dygtighed og indgående

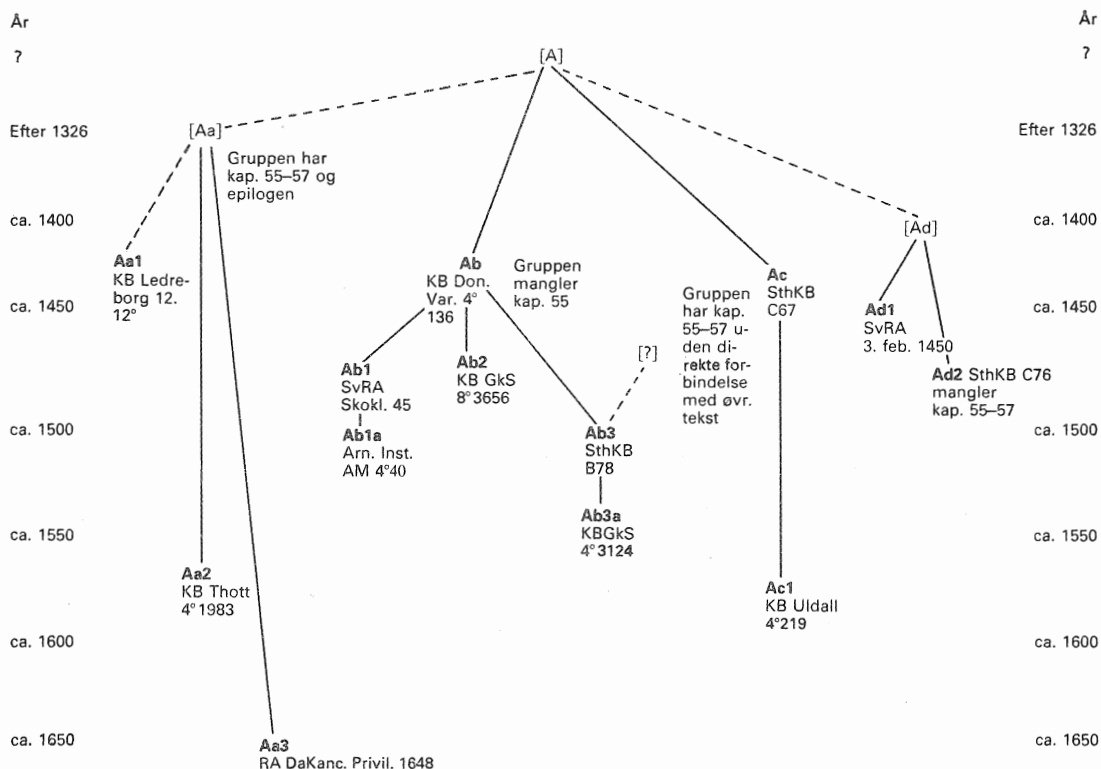
⁵¹ Med et enkelt "man" i kap. 14 om tvungen tingføring af tyven som undtagelse.

⁵² *Poul Johs. Jørgensen Manddrabsforbrydelsen* s. 40.

kendskab til skånsk ret af lidet homogene retsregler har formået at skabe en lov for det skånske birk.

Igennem næsten 200 år har det været et omstridt spørgsmål, hvorvidt birkeretten havde sit første hjemsted i Lund eller i Helsingborg. Der er blevet argumenteret ivrigt og fantasifuldt for begge byer, men fælles for de mest absolutte udsagn er, at de enten bygger på misforståelser eller på begrænset kendskab til kildematerialet.⁵³ Spørgsmålet er knapt så væsentligt, som de mange bidrag til diskussionen lader formode, og det er givet, at birkeretten spredtes over størstedelen af det skånske retsområde. Det er næppe heller muligt, som det er blevet forsøgt, at give nogen konkret besvarelse af birkerettens proveniens på grundlag af de forskellige indledninger til birkeretternes tekster. Ser man istedet på disses indbyrdes forhold, taler dette nok til fordel for Lund som rettens oprindelige hjemsted.

Med støtte i de tidligere omtalte breve fra Christoffer II til Halmstad vides det



⁵³ Deltagere i diskussionen om birkerettens proveniens var bogstavelig talt samtlige danske retshistorikere fra Kofod Ancher til Poul Johs. Jørgensen. Den svenske professor *C. F. Schlyter* mente definitivt at have afgjort spørgsmålet til Lunds fordel, se Samling af Sweriges gamla Lagar IX s. CXX ff.

rimeligt sikkert, at Lund var et af de tidligste birker i Østdanmark; og tilsyneladende slutter alle øvrige tekster til birkeretten sig til de fire håndskriftgrupper ved Lunds birkeret. I stemmæt på foregående side er håndskrifterne placeret i kronologisk orden.

Den følgende liste over de skånske birker angiver, hvor dette har kunnet konstateres, hvilket håndskrift eller hvilken håndskriftgruppe birkets ret slutter sig til. Udover birkeretsteksterne medtages to versioner fra det 15.årh., fællesprivilegiet for de skånske byer og udarbejdelsen til almindelig stadsret, for fuldstændighedens skyld.

Lund	før 1322	
Helsingborg	før 1322	formentlig overført fra Lund
Halmstad	1322	overført fra Lund
Åkirkeby	1346	overført via Helsingborg
Neksø	1346	overført via Helsingborg
Malmø	inden 1413	overført fra Lund, håndskriftgruppe Ad
Landskrona	1413	overført fra Lund, håndskriftgruppe Ad, via Malmø
Ystad		
Tommerup		
Væ	inden 1430	tilføjet med skrifters hånd i håndskrift Ab til Lunds birkeret
Sølvitsborg		
Elleholm	1450	=håndskrift Ad1 til Lunds birkeret, Ærkebiskop Tues brev
Engelholm	1516	uvist hvilken tekst, rettigheden omtales i et privilegium fra Christian II
— — —		
Fællesprivilegium	15.årh.	slutter sig til Lunds birkeret
Almindelig stadsret	15.årh.	slutter sig til Helsingborgs birkeret

Blandt de tolv byer, hvis birkeretstekster vi kender, ligger to på Bornholm, mens ni af de øvrige ligger jævnt spredt over landsdelen enten ved eller i nærheden af kysten, nærmest i trekvartcirkel omkring Lund.

Blandt redaktionerne i de tolv birker udmærker flere, som det oftere er omtalt, sig ved at medtage nogle yngre kapitler. Hverken Halmstads birkeret eller Helsingborg-gruppen kender disse, der menes at være føjet til senest 1326.⁵⁴

På baggrund af sit indhold har birkeretten fået tillagt varierende alder. C. J. Schlyter anså således anden halvdel af det 13.årh. for den sandsynligste tilbivelsesperiode, en opfattelse der blev imødegået af Henning Matzen, der antog første halvdel af århundredet for rigtigere. Poul Johs. Jørgensen fulgte Matzen og mente, at birkeretten stammede fra Valdemar II's regeringstid, fra perioden

⁵⁴ Se f.eks. DGK IV Halmstad nr. 4, indledningen.

efter 1216.⁵⁵ Det har tidligere været omtalt, at dette dateringsforsøg ikke er bindende, fordi jernbyrdsforordningens nævn ifølge kap. 36 er forbudt i birket og erstattet af tredobbelt tylvtered.

Lignende indvendinger kan gøres overfor de betragtninger, Poul Johs. Jørgensen andetsteds anstillede om pengenes værdi i forhold til sølv på forskellige tidspunkter i Valdemar II's regeringstid og om forholdets betydning for dateringen af birkeretten.⁵⁶ Vil man endelig tage stilling til Den skånske Birkeret og året 1216, peger flere af bestemmelserne snarere på det pågældende år som terminus ante quem. Eksempler findes i kapitlerne 43 og 45 i det strafferetlige afsnit. Jernbyrdsforordningen fastslår fredløshed for drab udenfor ret hævn, mens birkeretten stadig har overbod for kvalificeret manddrab og åbenbart ikke kender de skærpede regler fra Knud VI's manddrabsforordning fra år 1200. Også birkerettens bestemmelser om mandebodens erlæggelse ved ættebod, der ændres ved loven om ættebod på Skånske Lovs affattelsestid, synes m.h.t. birkerettens samenskrivering at pege på tiden før landsloven.

Ordet birks betydning og etymologiske oprindelse er ovenfor ganske kort skitseret. Passer nu Den skånske Birkeret til en eller flere af de foreslåede betydninger? Poul Johs. Jørgensens definition af birket som en "fra Herredsinddelingen undtaget Jurisdiktion" turde kunne godtages som udgangspunkt for en undersøgelse af begrebets indhold og anvendelse. Men allerede samme forfatters — omend lidt tøvende — anerkendelse af begrebet som oprindeligt frisisk må der sættes spørgsmålstegn ved.

Det modsat denne opfattelse hævdede birk som udsprunget af "Birka-ret" er vel umiddelbart mere nærliggende, men kan ligeså lidt påvises med nogen sikkerhed. At blot intet taler imod birket som et udviklingstrin indenfor specialretter med forbillede i den gamle handelsplads' retsregler, er ikke noget bevis for påstandens rigtighed.⁵⁷

Tre breve fra Christoffer II og Knud Porse til borgerne i Halmstad er tidligere blevet omtalt som belæg for birkerettens udbredelse, eftersom den utvivlsomt var blandt de rettigheder Halmstad opnåede og fik bekræftet ved disse forskellige lejligheder.⁵⁸ Det ældste af brevene er en original på latin fra 1307 hvorved Christoffer som hertug af Halland lover borgerne i Halmstad "eis graciam f(ac)ere specialem, sibi omnia eadem iura, que singule uille forenses regni Dacie, de dilecto fratre nostro et domino rege Dacie habere dinoscuntur", de love eller rettigheder, som de vidstes at have haft af Erik Menved. Det er muligt, men ikke absolut sikkert, at dette gælder birkeretten. I brevet fra 1322 tales om "fryheeth ok nader, som wara elskeliga borgara Lundemen ok Helsingborgz men

⁵⁵ Schlyter a.a. s. CXIX, *Henning Matzen* Forelæsninger over den danske Retshistorie I, s. 131 f. samt Poul Johs. Jørgensen *Dansk Retshistorie* s. 114.

⁵⁶ Se ovf. s. 39 f.

⁵⁷ Se ovf. s. 25.

⁵⁸ DGK IV Halmstad nr. 1, 3 og 5.

aff oss klarleggha beskreueth haffua”, og dette må være en henvisning til birkeretten. I Knud Porses brev fra 1327 er formuleringen en lignende, “fryheedh oc nadher, som Lunde men oc Helsinborgz men fryth haffua aff wor elskeliga herre konungh Waldemar”.

Vi ved at kong Valdemar III i sin håndfæstning havde lovet, bl.a. at forny købstæders og torvekøbingers privilegier og de(res) love, som kaldes birk (“*privilegia clericorum. militum. armigerorum. monasteriorum. civitatum. villarum forensium et eorum statuta que byærk dicuntur . . . , renouentur*”).⁵⁹ Vi må altså konstatere, at der fandtes nogle retsregler, som havde karakter af privilegier, kaldtes “birk” og i begyndelsen af det 14. årh. havde deres plads ved siden af købstæders og torvekøbingers privilegier.

En række privilegier til Herrested på Fyn, bevaret gennem ni næsten enslydende afskrifter i Langebeks diplomatarium, kan også bidrage til forståelsen af birkbegrebet. Det ældste er udstedt af Christoffer I i 1258 og stadfæster de rettigheder, bønderne i Herrested havde fået af kong Valdemar (II), det yngste er fra 1449. De seks ældste er på latin, de tre yngste på dansk. Indbyggerne i Herrested kaldes henholdsvis “bondones”, “villani” og “bønder”, og de får bekræftet deres “*consuetudines et iura*”, “*leges et iura forensia*” og “*privilegia, friiheter oc nadher, som andræ biærkæ uppa land liggende haue . . .*”.⁶⁰ Der ville næppe være grund til at specificere birkets beliggenhed, dersom alle birker var ens, og Herrested har øjensynligt været et birk af den slags, der lå på landet. Meningen må være, at der i Herrested-birket ikke lå nogen købstad, — den der i de skånske birker medførte bestemmelser i birkeretten med specielt hensyn til en by.⁶¹ Ganske vist er Herrested mellem 1270 og 1353 efter brevenes ordlyd en “*villa forensis*”, en torveby; men både før og efter kaldes indbyggerne bønder, og byens status synes ikke at have nogen indflydelse på birkeretten.

Et birk af anden art findes omtalt i Ringsted byvedtægt, der må dateres til tiden efter 1350. I en omstændelig indledning, bl.a. om hvordan det har sig med Ringsteds “welkor, som aff alder haffuer weret”, hedder det om “Woldemar, met guds nathe forthem konning i Danmark etc., sanctæ Knwts søn, i Ringstethe ligger, och hans gothe mentz rath, som da wore; hwelchen forn^e wærdughe første, som vnte och gaff Ringstethe by kôpstes friihed oc giorte thet til birch . . .”.⁶² Selvom vedtægtens vidneværdi til Ringsted bys historie muligvis er ringe, bekræfter den ved sin adskillelse af begreberne by og birk, at den traditionelle definition af det ældste birk som synonym for by må betragtes med nogen skepsis. Det er denne identifikation af de to begreber, der forhindrer en meningsfuld forbindelse fra det

⁵⁹ Dipl. Dan 2, IX nr. 273, jvf. oversættelsen i Danmarks Riges Breve.

⁶⁰ DGK III Herrested nr. 1—7.

⁶¹ Jvf. *Johs. Steenstrups* “huseby-teori” i *Studier over Kong Valdemars Jordebog I* s. 19 ff.

⁶² DGK III Ringsted nr. 1. Jvf. at Knudsgilderne i Valdemarstiden var knyttet til Ringsted, se f.eks. Dipl. Dan. 1, III nr. 63.

middelalderlige birkbegreb over landbirker til den senere landbirkeret. For at forstå udviklingen, bliver det snarere nødvendigt at opløse forbindelsen mellem købstaden og birket i middelalderen.

Dette modsiges ikke af at der alene blandt håndskrifterne til Lunds birkeret er fire tekster,⁶³ der i indledningen bruger formuleringer med ordet "købstad". Dels vil afskriveren af en tekst ofte have formuleret overskriften på egen hånd, dels er de skånske birker netop købstad-birker. Endelig må det tages i betragtning, at håndskrifterne til birkerettens redaktioner alle er fra det 15. årh. eller endnu yngre og at der med tiden skete en forskydning i begrebets anvendelse. Det er sandsynligvis denne udvikling, der er forklaringen på at vi i de sene kilder finder flere eksempler på brug af birkeret og byret synonymt.

Men de samme to begreber optrådte i de samme århundreder som modsætninger, f.eks. i visse passager i Elleholms birkeret fra 1450:⁶⁴ og begge måder at bruge birkbegrebet på bliver rimeligt forståelige, når man holder sig for øje, at en købstad gerne kunne være birk, men at et birk ikke behøvede at indbefatte nogen købstad. De forskellige konstellationer af de forskellige typer birker kan selvfølgelig bidrage til nogen begrebsforvirring, men må dog ikke få indflydelse på forståelsen af birkets egentlige indhold.

Hvilket samfund er da en birkeret beregnet på? Begrebet ville være selvmodsigende, om det ikke var det samfund, som afspejlede sig i birkeretten selv, der bedst kunne tjene som grundlag for en definition af birket.

Indholdsanalysen viste en lagdeling af birkeretten, der dels skyldtes retsreglernes varierende emner, men også skjulte deres noget forskellige alder og især i de korte afsnit tog særlige hensyn til en købstad i birket. Resultaternes store linjer pegede på birkeretten som et systematisk produkt af retlige emner med relation til birket. Årsagerne til loves nedskrivning i den ældre middelalder formodes som hovedregel, bortset fra et almindeligt behov for regulering af retlige forhold, at være undtagelser og nydannelser i retten. For birkerettens vedkommende, som for andre særretters, er det undtagelsen fra et andet retssystem, der er fællesnævneren.

Birkereglernes aktører viste sig at leve dels på landet, dels i byen; dog sigtede reglerne ikke mod en regulering af disse to gruppers indbyrdes forhold. Emnet var derimod deres fælles rettigheder i forhold til omverdenen, og i Skåne repræsenteres denne omverdens retstilstand i Skånske Lov. Det følgende skema viser, hvorledes birkerettens regler forholder sig til de nogenlunde tilsvarende i Skånske Lov. For at markere land- og byelementerne i birkeretten i afsnittene og disses forhold til landsloven, er det angivet, hvor der i reglerne tages specielt hensyn til denne dobbelthed.

⁶³ To fra b-gruppen og to fra d-gruppen, SthKB B78, KBDOnVar 4°136, brevet fra ærkebiskop Tue til Elleholm af 3. feb. 1450 i SvRA og SthKB C76.

⁶⁴ Se især håndskriftets tilføjelse til birkerettens kap. 35 om at ingen må stævne en anden udenfor Lund "oc engen stadh i bierk, vm han byman er".

Kap.	Indholdet						
	i forhold til SL			tilknytning		bøder	konge
	ældre	samme	anderl.	land	by	40 m	
46		×					
47			×	×		×	
48			×	×			
49		×		×			
50	×		×	×			
51			×				afkald
52			×			×	
53			×	×			
54			×	×			
55			×		×		
56			×		×		
57			×		×	×	×

Reglerne i Den skånske Birkeret ordnet efter indhold i hovedtræk samt med markering af forekomsten af bøder, der har tilknytning til kongemagten. Det understreges, at de angivne "land"-regler ikke nødvendigvis udelukker byen i birket fra deres gyldighedsområde.

Sammenstillingens hovedindtryk er, at den overvejende del af birkerettens bestemmelser viser afvigelser fra Skånske Lov; det var ventet. Det fremgår desuden, at ganske mange regler synes at være af ældre retligt indhold end landsloven. Alle disse findes i de lange afsnit.

Kongens andel i bøder og anvendelsen af 40-marksboden i birkeretten er ret begrænset, ligeså gælkerens eller ombudsmandens deltagelse i retsplejen. Flere bødetariffer, straffe- og bevismidler virker lempelige sammenlignet med Skånske Lovs tilsvarende bestemmelser. Der er fri arveret i birket og fri ejendomsret til jord udenfor byfredsområdet. Der er formel mødepligt og søgningspligt på tinge, men i flere tilfælde med et element af privat selvjustits. Denne pligt understreges i en grad, der leder tanken hen mod tidlige former for institutionaliseret retshåndhævelse.

I den retshistoriske litteratur er der ofte gjort opmærksom på ting der savnes i Den skånske Birkeret. Man undrede sig over lovens store udbredelse og levedygtighed på trods af alle disse åbenlyse "mangler". Denne undren skyldes hovedsageligt, at birkeretten identificeredes som byret, i hvilken rolle den unægtelig i traditionel forstand gør dårlig fyldest. Den mangler regler for bystyre, gilder, ting, politivedtægter, torve- og handelsvirksomhed, gæster, søfart, told, skatter og regler for forholdet til udenbys personer i processuel sammenhæng. Til gengæld er der i birkeretten et privatretligt afsnit, der almindeligvis er optaget i landslovene. Man leder dog forgæves efter afspejlinger af livet på landet. Birkeretten siger ingenting om landsbyen, fællesskabet, kvæghold eller trælle.

På grundlag af disse konkrete positive og negative udtryk for birkerettigheden må vor opfattelse af birkets indhold og funktion bygges op. Helt elementært må det fastslås, at der er tale om et jurisdiktionsområde, hvis specifikation består af nogle grupper af bestemmelser, der repræsenterer birkbeboernes vilkår i forhold til den i øvrigt gældende ret.

Det har kunnet konstateres, at det undersøgte birk — uden at en territorial afgrænsning behøver at være en nødvendig betingelse for birkberettigelsen — dækkede et område, hvori der lå en by med tilhørende byfredsområde. Hele birket har formodentlig været kongelig ejendom, når der har kunnet gives fælles regler for dets funktioner. For byen i birket gjaldt der visse skærpede bestemmelser betinget af byfreden, som de også kendes fra byretterne, især de høje bødetakster og bødeberettigelse for kongen og byen ved forbrydelser indenfor byfredsområdet. Kongemagtens indflydelse på retshåndhævelsen i birket fremgår især af birkerettens understregning af pligten til at retssager blev offentligt forfulgt. Mindre fremtrædende er øvrighedens økonomiske interesser i tingets domstolsvirksomhed. I flere tilfælde må det formodes, at kongens ret til bøder ikke håndhævedes eller at der direkte var givet afkald på samme. Kun ved nogle få meget grove forbrydelser og ved efterladenhed overfor de processuelle regler indtrådte der bødepligt til kongen.

Bestemmelserne i de generelle (lange) afsnit af loven repræsenterer i flere tilfælde tilsyneladende et ældre trin i retsudviklingen end Skånske Lov. Bortset fra dets betydning for dateringen af birkets tilblivelse må det formodes, at bevarelsen af et simplere retssystem var et væsentligt element i birkerettigheden. Beboerne i birket var ligeberettigede både overfor øvrigheden og indbyrdes, og Lunds byting har sandsynligvis fungeret som birketing.

Gennemgangen af Den skånske Birkeret har vist, at retten ikke oprindelig kan have været en købstadret. Den har tillige antydnet, at birket snarere end "en fra Herredsinddelingen undtaget Jurisdiktion" må opfattes som et særligt retsområde, der også i andre henseender var kendetegnet af særlige vilkår. Dels selvstændige eksistens ved siden af herredsinddelingen tyder mindre på undtagelse end på oprindelig autonomi. En del af birkets retsregler forekommer ældre end landskabslovgivningen, og birket synes oprindelig at have haft direkte tilknytning til kongemagten. Birkerettens privat- og strafferet er generelt mildere end den, vi kender fra landskabslovene. I modsætning til den strenghed, der præger købstadlovgivningen på de tilsvarende områder, synes birkeretten således at udgøre en begunstiggelse af birkets beboere. Hvad der er årsagen til denne begunstiggelse, eller hvad den eventuelt var kompensation for, må foreløbig stå hen i det uvisse.

Hvornår birkerettens enkelte bestemmelser er føjet sammen til en helhed, kan ikke siges med bestemthed, men sandsynligheden taler for sidste halvdel af det 12. årh. Særlig fordi birkerettens manddrabsregler er ældre end år 1200, og de indgår som et centralt led i birkeretten, må redaktionen sandsynligvis være fore-

taget før Skånske Lovs nedskrivning; denne tager som bekendt hensyn til manddrabsforordningen fra år 1200 og senere ændringer i lovgivningen på området. De retningslinjer, der ligger til grund for birkerettens redaktion, ligner mere dem, der er anvendt i 1170'ernes skånske og sjællandske kirkeretter, end de ligner landskabslovgivningens, og denne analogi synes at fortjene en nøjere undersøgelse.

Birkerettens indhold og disposition bringer den traditionelle opfattelse af det gamle danske retssystem i søgelyset. Landskabslovenes generaliserende tendens er måske blevet noget overvurderet; det er ikke utænkeligt, at vi bliver nødt til at forlade tanken om det danske riges retlige tredeling for at studere sammensætningen af undersystemer nøjere. Under den relative retsenhed skjuler der sig måske en differentiering, der hidtil er undgået opmærksomhed.